

Màster Universitari en Gestió cultural – UOC-UdG

Treball Final de Màster

Itinerari d'anàlisi, estudis aplicats i consultoria

EL MUSEU COM AGENT VISIBILITZADOR D'ARTISTES QUE SÓN DONES

El cas del Femmes Artistes du Musée de Mougins

Dankmute Pohl

Directora TFM: Dra Myriam González Sanz

Curs 2023 – 2024

AGRAÏMENTS

En primer lloc, vull agrair a la meva directora del treball final de màster, la Dra. Myriam González-Sanz. Sense la seva orientació constant i el seu suport, aquest treball no hauria estat possible.

Agraïments a Irene Pujolar Pohl per la revisió lingüística del treball i a Laurence Bongiovanni de l'oficina de turisme de Mougins pel seu temps.

Degut a Katy Hessel i el seu pòdcast "The great women artists" descobrí el FAMM. Malgrat la distància, les reflexions del professorat i les i els companys del màster en les diverses assignatures han influenciat el desenvolupament de les meves idees.

Per acabar, vull agrair molt especialment el suport de la meva família que sempre m'ha donat suport incondicionat. In memoriam Ch. Pohl.

Resum del treball

Aquest treball investiga el "Femmes Artistes du Musée de Mougins" (FAMM), el primer museu dedicat exclusivament a artistes que són dones a Europa, amb data d'inauguració del 21 de juny del 2024. La recerca té tres objectius: indagar en el rol visibilitzador de museus dedicats exclusivament a les artistes, determinar on se situa el FAMM en relació amb aquests museus i analitzar el potencial del FAMM com a nova proposta de turisme cultural a Mougins. El treball planteja un estudi basat en una metodologia de caràcter descriptiu i qualitatiu que inclou una anàlisi documental, un estudi de cas i una anàlisi DAFO.

Les conclusions suggereixen que el FAMM pot tenir un paper significatiu en la promoció de les artistes i incrementar la seva visibilitat i influència en el mercat de l'art. Es destaca la importància d'aquests museus per garantir els drets culturals i inspirar noves generacions de dones artistes.

Paraules clau:

museus, visibilització de les dones en l'art, turisme cultural

Abstract

This master's thesis investigates the "Femmes Artistes du Musée de Mougins" (FAMM), the first museum exclusively dedicated to female artists in Europe. Its inauguration will be on June 21, 2024. The research has three objectives: to explore the role these kind of museum museums play to make artists who are women visible, to determine which similarities and differences there are between the FAMM and other museums of a similar kind, and to analyse the potential of the FAMM as the latest proposal of cultural tourism in Mougins. The study is based on a descriptive and qualitative methodology that includes documentary analysis, a case study and a SWOT analysis.

The conclusions suggest that FAMM can play a significant role in promoting women artists and increasing their visibility and influence in the art market. The importance of such museums in guaranteeing cultural rights and inspiring new generations of women artists is highlighted.

Key words:

museums, visibility of women in art, cultural tourism

Índex

Resum del treball	3
Abstract	3
1 Introducció	5
1.1 Contextualització de la recerca.....	5
1.2 Motivació i justificació.....	6
2 Marc teòric	9
2.1 Què és un museu?.....	9
2.1.1 Els museus com a agents inclusius i socials	10
2.1.2 Museus i turisme cultural	11
2.2 Drets culturals.....	11
2.2.1 Invisibilització de les artistes	11
2.2.2 La cultura i les cultures	12
2.2.3 El dret a la cultura	13
2.2.4 Desigualtat en el món de les arts visuals.....	14
3 Metodologia	16
4 Resultats	18
4.1 Museus de les dones	18
4.1.1 Museus de dones dedicats a artistes que són dones	18
4.2 FAMM: estudi de cas	23
4.2.1 Orígens i antecedents del cas	23
4.2.2 DAFO.....	24
4.2.3 Debilitats	26
4.2.4 Amenaces	27
4.2.5 Fortaleses	27
4.2.6 Oportunitats.....	29
5 Discussió de resultats	31
6 Conclusions.....	34
7 Bibliografia	36
8 Annexos	52
8.1 Llista d'abreviacions	52
8.2 Llista de taules i figures.....	52
8.3 Entrevista amb Laurence Bongiovanni	53

1 Introducció

En aquest apartat, introduïrem l'objecte del nostre estudi, el contextualitzarem i aportarem la justificació per la selecció del tema.

L'objecte d'estudi és el "Femmes Artistes du Musée de Mougins" (FAMM), el primer museu dedicat exclusivament a l'art creat per dones a Europa. La seva inauguració és imminent.

En el nostre treball, hem optat per utilitzar la frase "artistes que són dones", enlloc de "dones artistes", com es fa en la majoria d'articles i llibres. Aquesta elecció es basa en el reconeixement que les creadores d'art no desitgen ser definides com a dones, sinó com a artistes. Cap artista diria que és un home artista, o que és una dona artista, sinó simplement que és artista (Convery, 2019; Hessel, 2021). Durant la investigació sobre la infrarepresentació d'artistes que són dones al llarg del màster, hem observat una diferència significativa entre aquestes dues maneres de referir-se a les artistes. Hem optat per la més precisa, en la nostra opinió. Aquesta distinció és equivalent a no fer desaparèixer les dones dins del terme genèric "els artistes", sinó a reconèixer-les de manera explícita mitjançant "els i les artistes".

1.1 Contextualització de la recerca

Històricament, hi ha hagut una falta de representació de les artistes visuals en el món artístic (Gustlin & Gustlin, 2023; Hessel, 2022a; Nochlin, 2015; Norandi, 2022), una imparitat sistèmica a causa de la qual les artistes no reben el reconeixement ni la representació de les seves obres en institucions culturals com museus, galeries o exposicions.

Diversos factors, com ara els prejudicis de gènere, un cànon de la història d'art centrat en gran part en obres d'homes europeus, i la immobilitat institucional contribueixen a aquesta situació i la reforcen (Goodeve, 2018; Martínez, 2018; Nualart, 2018).

Martínez (2018) subratlla les grans diferències en la percepció de treball femení i assenyala que calen canvis importants perquè dones i homes puguin treballar en igualtat de condicions, no només en el món cultural. En molts moments de la història, el treball artístic de dones era impedit, poc reconegut i/o restringit a l'esfera domèstica. Alguns estils es consideraven poc o no adequats per dones, i el gènere històric n'és un exemple. Però sempre hi ha hagut excepcions importants que demostren la gran capacitat creativa de dones, Rosa Bonheur n'és una entre moltes (Macías, 2022; Sotoca, 2024).

Com a exemples de la infrarepresentació esmentada cito la historiadora d'art Hessel (2022):

A study published in 2019 found that in the collections of eighteen major US art museums, 87 per cent of artworks were by men, and 85 per cent by white artists. Currently, women artists make up just 1 per cent of London's National Gallery collection.

Alguns museus de reconeixement internacional no han tingut una exposició important exclusiva dedicada a una artista fins al

- 2016: Clara Peeters (1594–c.1657) al Prado de Madrid
- 2020: Artemisia Gentileschi (1593-c. 1656) a la National Gallery de Londres
- 2023: Marina Abramović (1946-) a la Royal Academy of Arts de Londres (Hessel, 2022a)

Pel que fa a espais d'exposició, els metres quadrats consagrats a exposicions a artistes que són homes pot diferir del que es dedica a les que són dones, com també el lloc més o menys prominent (Goodeve, 2018).

En vista d'aquesta situació, no és d'estranyar que Nualart (2018, p. 433) deplori que els “escasos logros desde los años setenta son tan llamativos que varias feministas de la segunda ola ven signos de un retroceso.”

Com a mesura per apaivagar la infrarepresentació d'obres d'artistes que són dones i problematitzar la representació de la dona en obres d'art al llarg dels segles, es recomana presentar lectures de les col·leccions de museus des de la perspectiva de gènere (Beumer, 2023; Nualart, 2018; Pol & Rosón, 2020; Sainz de los Terreros, 2023; Shaheed, 2021). Això es pot fer de diverses maneres:

- Creant recorreguts per les col·leccions amb una visió de gènere ressaltant les obres d'art d'artistes que són dones, com ho fa el MNAC (2015).
- Organitzant visites guiades per demostrar els canvis en la representació de dones en l'art al llarg dels segles i qüestionar la representació —sovint sexualitzada— de la dona en obres d'art d'artistes que són homes, fet que es coneix com a mirada masculina (Campàs, 2022).
- Fent exposicions temporals amb un enfocament específic en artistes que són dones.

Un exemple a Catalunya és el Museu d'Art de Girona (Md'A), que organitzà diverses exposicions dedicades a dones que són artistes (Pohl, 2024). La visita guiada i corresponent pàgina web “En clau de dona” (Museu d'Art de Girona, s.d.-a) són exemples de recorreguts en exposicions d'art amb perspectiva de gènere. Katy Hessel (comunicació personal, 8 abril 2024) en destaca d'altres. Per trancar el cànon de la història de l'art, publicacions com Gustlin & Gustlin, (2023) o Hessel (2022a) fixen la mirada exclusivament en dones. De la mateixa manera existeixen —pocs— museus enfocats només a artistes que són dones.

1.2 Motivació i justificació

La infrarepresentació d'artistes que són dones és un tema d'actualitat, i les mesures per contrarestar aquest fenomen responen a una demanda contemporània (Art Social, 2023; Aspegren, 2021; Gustlin & Gustlin, 2023; Hessel, 2022a; MNAC, 2023; Nochlin, 2015; Norandi, 2022; UNESCO, 2021). Malgrat les mesures exposades, en el complex món de l'art (exposició, reconeixement, vendes, presència en museus), el percentatge de dones que són artistes és inferior al d'artistes que són homes.

La rellevància de la investigació resideix en el fet que un museu especialitzat únicament en artistes que són dones hauria de tenir un impacte positiu pel que fa al reconeixement de la feina i el ressò d'artistes que són dones. A més, hi ha potencial perquè el valor de les obres i els preus de venda augmentin.

La finalitat d'aquest treball d'investigació és establir el potencial del museu FAMM com un agent visibilitzador de les dones. El que es pretén és indagar què aporta aquest museu en comparació amb els altres museus que posen en relleu artistes que són dones. Investigarem quines debilitats, amenaces, fortaleses i oportunitats té el projecte com a nova proposta de turisme cultural. Aquesta investigació aspira a contribuir a una millor comprensió del paper dels museus, especialment del FAMM, en la visibilització en el món de l'art. També esperem que les nostres conclusions puguin ser útils per a altres museus i institucions culturals que busquin fomentar la promoció d'artistes que són dones en les seves col·leccions i programes.

Preguntes d'investigació

Com promouen els museus dedicats exclusivament a artistes que són dones el dret a la cultura d'elles?

Com promouen aquests museus el dret a la cultura de la població en general?

Quins museus dedicats exclusivament a artistes que són dones existeixen?

Què aporta el futur FAMM entre els museus dedicats específicament a artistes que són dones?

Quin és el potencial de Mougins com a destinació turística per acollir i promocionar un museu com el FAMM?

Objectius generals i específics

- En el context de la infrarepresentació d'artistes que són dones arreu del món, aquest estudi investiga la relació entre l'existència de museus centrats en artistes que són dones i el dret a la cultura.
- L'estudi de cas sobre el FAMM partirà d'una anàlisi DAFO (debilitats, amenaces, fortaleces i oportunitats) i proporcionarà una perspectiva sobre com la fundació d'un museu amb una col·lecció d'obres d'art exclusivament d'artistes que són dones s'insereix en el context d'aquest tipus de museu, com també en el teixit de la ciutat i la regió de Mougins.

Objectiu general 1

Traçar el desenvolupament històric dels museus dedicats a artistes que són dones.

Específics

- 1.1 Identificar els museus dedicats exclusivament a artistes que són dones
- 1.2 Estudiar la relació entre aquest tipus de museu i els drets a la cultura
- 1.3 Aprofundir en les raons i circumstàncies de la creació dels museus dedicats exclusivament a artistes que són dones
- 1.4 Investigar quin lloc agafarà el museu FAMM dintre d'aquesta categoria de museus

Objectiu general 2

Analitzar el futur FAMM com a agent social, educatiu i inclusiu

Específics

- 2.1 Examinar el FAMM com a espai inclusiu
- 2.2 Conèixer el potencial del FAMM com a espai educatiu
- 2.3 Analitzar el potencial de Mougins i de la col·lecció del FAMM com a nova oferta de turisme cultural

Arbre d'objectius

<p>Estudiar quins museus dedicats a artistes que són dones existeixen</p>	<p>Detectar l'aportació del FAMM a la visibilització d'artistes que són dones</p>	<p>Investigar el potencial de la destinació turística de Mougins per al futur FAMM</p>	<p>Finalitats</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Traçar el desenvolupament històric dels museus dedicats a artistes que són dones 2. Analitzar el futur FAMM com a agent social, educatiu i inclusiu 			<p>Objectius generals</p>
<p>Identificar els museus dedicats exclusivament a artistes que són dones</p> <p>Estudiar la relació entre aquest tipus de museu i els drets a la cultura</p> <p>Fer-ne una breu descripció i establir si i com el FAMM es distingeix d'ells</p>	<p>Investigar quin lloc agafarà el museu FAMM dintre dels museus dedicats a artistes que són dones</p> <p>Examinar el FAMM com a espai inclusiu</p> <p>Conèixer el potencial del FAMM com a espai educatiu</p>	<p>Analitzar el potencial de Mougins i de la col·lecció del FAMM com a nova oferta de turisme cultural</p>	<p>Objectius específics</p>
<p>Cerca bibliogràfica</p> <p>Anàlisi documental</p>	<p>Anàlisi documental, com articles, publicacions i entrades a Instagram de @famm_mougins i @ChristianLevett</p>	<p>Anàlisi documental, com articles sobre el precursor del FAMM, el Musée d'Art Classique de Mougins (MACM)</p> <p>DAFO del FAMM</p> <p>Anàlisi documental, pel que fa a Mougins com a destinació de museus i galeries d'art</p> <p>Entrevista amb un/a representant de l'oficina de turisme de Mougins</p>	<p>Eines</p>

2 Marc teòric

En aquesta part exposarem i revisarem alguns conceptes que aclareixen l'objecte d'estudi d'aquesta recerca. Primer de tot, definirem què és un museu i la diferència entre museus públics i privats. En aquesta part, tractarem els museus en el context del turisme cultural i, tot seguit, posarem el focus en els museus com a agents socials i inclusius. A la segona part ens centrarem en qüestions vinculades als drets culturals. Definirem què és cultura, dibuixarem l'evolució del dret a la cultura i farem un repàs d'algunes polítiques culturals definides per la UNESCO. Delinearem l'accés de les dones a la cultura des d'un punt de vista històric, i el grau d'implementació actual del dret a la cultura en referència amb les artistes i el públic. Finalment, indicarem la pertinència de la creació d'un museu centrat exclusivament en artistes que són dones.

2.1 Què és un museu?

El mot *museu* prové de la paraula del grec antic *μουσεῖον* (*mouseion*), que es referia a un lloc connectat amb les muses o l'art inspirada en elles, un centre d'aprenentatge i investigació. Aquesta noció es manté a l'antiga Roma. Tanmateix, en l'època del renaixement, el nom s'aplica a col·leccions públiques. En aquesta època es constitueixen col·leccions privades, com les de les Medici. El primer museu públic no apareix fins a la fundació de l'Ashmolean Museum al segle XVII (enciclopedia.cat, s.d.; *The World's Oldest Museums*, s.d.).

Avui en dia, museus de col·leccionistes privats continuen sent rellevants, com ara el museu Guggenheim (enciclopedia.cat, s.d.). Kolbe et al. (2022) destaquen que des del 2000 s'han creat uns 300 museus d'art privats en el món.

El 2022, el Consell Internacional de Museus (ICOM) publicà la seva última definició fruit d'un procés participatiu de 18 mesos amb la implicació de centenars de treballadors del món museístic:

Un museo es una institución sin ánimo de lucro, permanente y al servicio de la sociedad, que investiga, colecciona, conserva, interpreta y exhibe el patrimonio material e inmaterial. Abiertos al público, accesibles e inclusivos, los museos fomentan la diversidad y la sostenibilidad. Con la participación de las comunidades, los museos operan y comunican ética y profesionalmente, ofreciendo experiencias variadas para la educación, el disfrute, la reflexión y el intercambio de conocimientos. (ICOM, 2022)

Aquesta definició es refereix als museus públics. Partint d'aquesta definició, quina diferència hi hauria entre un museu públic i un de privat? Kolbe et al. (2022) fan una revisió àmplia de literatura pel que fa al tema del museu d'art privat i, com a conclusió, han fet un primer intent de definició:

An art museum established and controlled primarily by a private individual art collector, a collector family, or their descendants, which receives limited public funding, has a permanent art collection, and makes this collection accessible to the public in a physical structure on an ongoing basis. (p. 9.)

Malgrat el fet que hi ha col·leccionistes i museus privats en tots els continents, el nombre més important es troba a Europa i als Estats Units. D'aquesta manera es manté la preponderància geogràfica tradicional.

En la seva revisió de la literatura descobreixen preguntes interessants. D'una banda hi ha la dicotomia entre filantropia i l'acumulació d'una riquesa enorme. És a dir, hi ha un percentatge molt petit de persones que acumulen suficient poder adquisitiu per poder invertir en art i compartir la seva col·lecció amb el públic. El poder adquisitiu dels i de les col·leccionistes privats pot tenir un impacte interessant o nociu en el mercat de les arts: interessant si les obres d'art adquirides donen pas a veus artístiques distintives, o negatiu si a través d'algunes col·leccions es determina un cànon més restrictiu d'art. Kolbe et al. (2022) posen com a exemple diferents museus privats que exposen els mateixos artistes i —segurament en menor quantitat— les mateixes artistes estrelles.

Els museus privats poden ser aliats dels museus públics quant a col·laboracions, però també poden fer-li la competència, ja que poden tenir mecanismes més àgils per fer canvis, compres o prendre decisions innovadores en les seves exposicions. Finalment, pel que fa a la continuació d'un museu privat, Kolbe et al. (2022) comenten que depèn de l'interès del o la mecenes o la seva descendència, mentre que els museus públics solen tenir el suport i finançament assegurats.

2.1.1 Els museus com a agents inclusius i socials

Mosco (2018: 22), després d'una revisió bibliogràfica extensa, proposa la definició de la museologia com a “[d]isciplina que conjuga diversos conocimientos y áreas relacionadas con la creación, uso e intervención de espacios, la aplicación del diseño y la tecnología para exponer colecciones, el conocimiento y las artes, en un espacio museal”.

Els museus, doncs, es conceben com a espais interactius on es construeixen narratives per estimular l'interès i la comprensió dels i de les visitants. Aquesta transformació permet que un espai amb objectes acumulats esdevingui un agent actiu de la difusió cultural (Brown & Mitchell, 2020; Creus, 2010; Desvallées & Mairesse, 2010; Mosco, 2018). A partir d'aquesta premissa, la visió de convertir els llocs culturals en espais realment inclusius per a tota la població guanya cada cop més rellevància (Asensio et al., 2016; Brown & Mairesse, 2018; CGLU, 2015; Galla, 2013; González-Sanz & Feliu, 2023; Lago, 2019; Museu d'Història de Catalunya, 2020).

Les reflexions sobre com fer espais culturals més inclusius es beneficien enormement de la col·laboració de diferents parts interessades, tant professionals de la cultura com persones que gaudeixen de l'art, incloent-hi persones amb diversitat funcional (Lago, 2019; Universitat Girona, 2022; XIII Jornada de Pedagogia de l'Art i Museus, 2016).

Aquestes perspectives es reflecteixen en la pràctica museística actual, on la participació activa del públic i la inclusió són pilars fonamentals per al desenvolupament i la sostenibilitat dels museus com a agents socials i educatius.

2.1.2 Museus i turisme cultural

Malgrat que el terme de “turisme cultural” és molt ampli (Colombo & Richards, s.d.; Richards, 2018), per l’abast del nostre estudi ens restringim a l’àmbit de museus d’art i aspectes com turisme culinari, ja que és rellevant per a Mougins, també objecte de la nostra investigació.

La finalitat d’obrir un museu és atraure visitants amb interessos culturals. Richards (2018) relata amb dades de l’UNWTO que el 39 % d’arribades turístiques són de turisme cultural. Cita la definició de l’UNWTO del 2017: “Cultural tourism is a type of tourism activity in which the visitor's essential motivation is to learn, discover, experience and consume the tangible and intangible cultural attractions/products in a tourism destination.” (ibid, p. 13)

L’increment en el turisme cultural no necessàriament implica només un augment en el nombre de turistes en la recerca d’“alta” cultura, sinó la seva democratització. Aquest fenomen pot ser beneficiós per a la destinació, en el sentit que atrau un turisme de qualitat o, en cas de massificació, pot portar a una saturació del lloc turístic amb un impacte negatiu en el manteniment del patrimoni tangible i intangible, natural i cultural i en l’experiència tant del turista com de les persones locals a les destinacions (Donaire et al., 2024). Com que el turisme cultural sol atraure turistes més afluents, moltes localitats d’atracció turística i iniciatives privades amplien les seves ofertes. Aquestes tendències comporten el perill de crear una sobreoferta (Colombo & Richards, s.d.).

2.2 Drets culturals

2.2.1 Invisibilització de les artistes

Estudis recents destaquen que, històricament, les artistes han estat invisibilitzades al llarg dels segles. Tenien accés desigual a la formació en Belles Art i a sales d’exposició. La qualitat de les seves obres es qüestionava o, fins i tot, s’atribuïen les seves obres a artistes que eren homes (Burdeus, 2022; Hessel, 2020b; Museu d’Art de Girona, s.d.-b; Nochlin, 2015; Norandi, 2022).

Aspegren (2021) demostra que, en els museus de Dinamarca que investigà, només al voltant del 25 % de les obres exposades eren d’artistes que són dones. Per contra, quan per a l’exposició Charlottenborg de primavera el jurat va escollir les obres que s’exposarien a cegues, hi havia quasi paritat entre les obres de dones i homes — una clara prova que no és la qualitat de l’obra la que fa que les dones siguin menys representades.

Els silencis al voltant de les dones es troben en totes les etapes de l’educació, i aquest fragment ens ofereix una visió de com es perceben. “López-Navalles (2014) subratlla que en els manuals de text de l’ESO hi apareix només un 13 % de dones i Cantero (2015) evidencia que la situació no és millor en les publicacions acadèmiques de didàctica de les ciències a les quals menys d’un 4 % té el gènere com a tema central o assumeix una perspectiva de gènere” (Biglia, 2016, p. 16).

Els intents de trencar aquestes dinàmiques inclouen moviments com “Guerilla Girls”, “Femen”, “Women down the Pub” i “¿Quién coño es?” (Bastarós, 2016; Tate, s.d.-b; Wikipedia, 2022; *Women down the Pub - Kvinder På Værtshus*, s.d.). Es podrien considerar posicions extremes. Però, com expressa Biglia (2016: 14):

[Les] teories feministes [...] no pretenen apostar per la desqualificació ni la discriminació de les persones educades com a homes, sinó que sorgeixen com a resposta a la discriminació sistemàtica que els subjectes femenins/feminitzats han rebut en el marc de les societats heteopatriarcals [sic] que se sostenen en relacions de poder generitzades i amb una visió heteronormativa del món.

Aspegren (2021: 64) efectuà entrevistes on se subratllà que moviments realment interessants i pioners són impulsats per dones, que el treball d'artistes feministes inclou les estratègies de llengua, narrativa, espai i acció, i que treballen en medis com pel·lícules, *performances* i el cos. El camp d'acció d'artistes és molt extens, com demostren Devlin (2019), Faith Ringgold (MoMA, s.d.), Ana Mendieta (Jeu de Paume, 2018) i tants d'altres.

2.2.2 La cultura i les cultures

Abans de passar al dret a la cultura, discutirem les definicions de “cultura” al llarg del temps. Fins al segle XVIII, només es considerava cultura la que avui es qualifica com a “alta cultura”, amb unes definicions i uns canons clarament establerts, per exemple en la pintura, la literatura, l'arquitectura i la música. A partir del segle XIX, però, es considerà que les cultures del món són diverses i que dins d'un mateix estat coexisteixen diverses cultures. És important destacar que una cultura no es pot definir com a millor ni pitjor (Coelho, 2015). Aquesta concepció contrasta amb la mentalitat colonialista, en què els colons europeus consideraven bàrbars les cultures indoamericanes. Per posar algun exemple més recent, hi ha els atacs de l'Estat Islàmic contra altres cultures, com ara la destrucció d'arquitectura preislàmica a Palmira (Allen et al., s.d.).

A l'època de la Il·lustració (segle XVIII) prevalia la idea que tot és cultura. Aquesta es pot anomenar la idea antropològica de la cultura (Coelho, 2015). La neurobiòloga Mara Dierssen ho corrobora en *Soy Cámara #36. Per a què serveix la cultura?* (2014: 2:07-2:38): “la propia sociedad es la cultura, procede de la cultura y crea cultura. [...] La cultura es un término que debería estar imbricado y asociado a toda la actividad humana”.

Les cultures no són estàtiques i s'hi observen dos corrents. D'una banda, hi ha el que dona forma a la societat i que persisteix com a base per a tot desenvolupament: el patrimoni i les tradicions. El costat fosc d'aquesta medalla es manifesta quan la veneració del passat porta a la inflexibilitat i a la negació de la renovació i reinvençió. Un exemple nefast seria la persecució i destrucció del que el règim nazi a Alemanya denominava “art degenerat”.

Com diu la filòsofa Marina Garcés: “no somos solamente seres naturales, pero tampoco podemos construir un orden social acabado, un orden fijo para siempre, que nos dé respuestas a todos” (ibid: 03:37-03:47). Per tant, d'altra banda, hi ha la necessitat de transformació, reapropiació, canvi i capgirament. Així, es produeix una juxtaposició entre tradició i desenvolupament, manteniment i evolució; és a dir, la cultura com a estàtica versus la cultura com a acció. Conseqüentment, ens cal “una política cultural orientada envers el desenvolupament humà i subsidiàriament envers el desenvolupament sostenible” (Coelho, 2015: 22).

El manteniment de les tradicions es podria interpretar com a mer manteniment de l'*statu quo*. Per contra, l'acció cultural pot tenir una influència revolucionària i posar en qüestió els canons establerts. Com a exemples

poden servir les actuacions de Pussy Riot o d'artistes feministes com les Guerilla Girls (Campàs, 2022; Hessel, 2020b; Tate, s.d.-b).

Segons Pierre Bourdieu, en la producció cultural actual l'èxit comercial és fonamental (*Soy Cámara #36. Per a què serveix la cultura?*, 2014: min 12:52). Així ho diu també Eloy Fernández Porta. Les experiències viscudes, que fan especial i únic un esdeveniment o una vivència, són primordials per atraure les persones consumidores de cultura. Per tal d'augmentar l'experiència, sovint la persona "prosumidor/a" s'hi implica, és a dir les persones no només consumeixen, sinó que també produeixen i alhora alteren la cultura. Fernández afirma que les persones prosumidores creen nous criteris i subcultures (ibid: 14:00-14:44).

Però l'èxit comercial no és suficient si l'objectiu és estimular la cultura per al bé comú. "A día de hoy, a pesar de la existencia de una oferta cultural aparentemente consolidada, el acceso al arte, el disfrute de las prácticas artísticas y la participación de la ciudadanía en las instituciones y políticas culturales es desigual" («Arte Ciudadano», s.d.).

2.2.3 El dret a la cultura

Des de la fi de la Segona Guerra Mundial, la UNESCO ha anat definint què haurien de ser la cultura, el dret a la cultura i a què s'haurien de comprometre els estats. Els primers passos foren fets entre el 1946 i el 1981 (UNESCO, s.d.-b). Just després de la Segona Guerra Mundial es posà l'accent en el reconeixement de les cultures del món i en la preservació del patrimoni. Hi havia el convenciment que, a través de la cooperació en els àmbits de cultura i educació, es podia contribuir a la construcció i la preservació de la pau. Les declaracions de la UNESCO deixen clar que no hi ha cultures superiors a altres (UNESCO, s.d.-a).

En la segona etapa de la UNESCO (UNESCO, s.d.-c), el focus al patrimoni tangible es redirigí per incloure el patrimoni intangible, com ara les tradicions. Es podria argumentar que la UNESCO adopta el concepte antropològic de la cultura (Coelho, 2015 p. 5). La UNESCO defineix: "[...] culture should be regarded as the set of distinctive spiritual, material, intellectual and emotional features of a society or social group, and [...] encompasses, in addition to art and literature, lifestyles, ways of living together, value systems, traditions and beliefs" (UNESCO, 2002: 18). La Declaració subratlla que la cultura té un paper elemental per al desenvolupament de la societat i les societats. Posa èmfasi en què la diversitat cultural és tan important com la diversitat en la natura. Aquesta idea es reflecteix en les paraules de la filòsofa Marina Garcés: "si definimos la cultura como esa actividad mediante la cual damos sentido, forma, y elaboramos la distancia entre los seres humanos y el entorno, el mundo que nos rodea, es evidente que la cultura no es un producto del que podamos gozar o no según nuestras elecciones individuales, sino que es una actividad de primer orden y de primera necesidad" (*Soy Cámara #36. Per a què serveix la cultura?*, 2014: 15:38-16:07). Segons ella, la cultura és un recurs comú, com ho són l'aire o l'aigua.

En la seva tercera fase (UNESCO, s.d.-d), la UNESCO amplia la definició i afegeix la creativitat dels pobles, nacions i individus. Aquesta es manifesta en la producció d'expressions culturals, que circulen i es comparteixen mitjançant activitats, béns i serveis.

El dret a la cultura és un dret universal de les persones a participar en la vida cultural d'una comunitat, a gaudir de les arts, a prendre part del progrés científic i beneficiar-se'n, i a preservar la propietat intel·lectual (Martinell, 2016; Pohl, 2022). Les polítiques culturals han de contribuir a la reducció de les friccions en la societat. L'art i les polítiques culturals haurien de ser “un motor de ciudadanía, para desarrollar una mirada sensible y crítica sobre el mundo y reforzar la cohesión de la sociedad, siempre con el máximo respeto a la diversidad” («Arte Ciudadano», s.d.).

2.2.4 Desigualtat en el món de les arts visuals

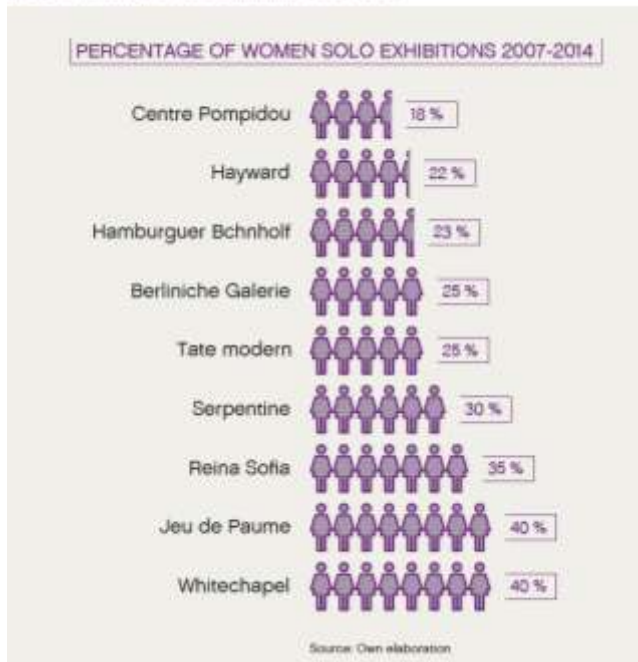
Degut a l'abast del treball, ens centrem en els drets culturals de les artistes de les arts visuals que engloben l'expressió cultural. Fa 50 anys, Nochlin (2015) escrigué l'assaig “Per què no hi ha hagut grans dones artistes?”. En relació amb el dret de la cultura i les polítiques emprades per promoure la igualtat de gènere, la qüestió és fins a quin punt la situació de la infrarepresentació històrica ha realment canviat.

Com a artista, és essencial tenir espai i ocasions per crear, exhibir i vendre art. Cal captar l'atenció tant del món de la crítica de l'art com del col·leccionisme públic i privat (Guyver, 2019; Hessel, 2020b; Pol & Rosón, 2020; Woolf, 1928). Per als i les artistes en general, és complicat viure del seu art. Tanmateix, les estadístiques demostren que les artistes no tenen les mateixes oportunitats que els artistes. Un exemple simptomàtic són els percentatges d'exposicions individuals d'artistes que són dones, com es mostra en la Figura 1. Aquesta desigualtat es reflecteix també en la poca presència de dones a les col·leccions permanents de museus, galeries i salons d'art i en el fet que les obres d'artistes que són dones es venen a preus molt inferiors a les dels homes (Convery, 2019; Guyver, 2019; Hessel, 2022b; Leung, 2022; NMWA, s.d.-b; Pollock, 2018; The Christan Levett Collection, 2022f, 2023p, 2023q).

Figura 1

Figura 1: Percentatge d'exposicions inclusives de dones (2007-2014), de WOMARTS (2020: 48)

Figure 33: Percentage of A Solo Exhibitions (2007-2014)

Des de les Nacions Unides, des d'estats i ciutats, hi ha instruccions, revindicacions i s'exigeix que s'adreci aquesta desigualtat (Camps, 2016; CGLU, 2018; Puig, 2018; Shaheed, 2021; WOMARTS, 2020), que a hores d'ara no han donat els resultats desitjats.

La invisibilització de les artistes no només les priva del reconeixement que es mereixen, sinó també infringeix els drets de la ciutadania a accedir a les seves aportacions. D'una banda, si no es veuen dones en tots els àmbits de la nostra vida, falten models a seguir. Un exemple aclaparador és el de Miriam Toews, qui fou profundament influenciada per Alice Monroe: "[Alice Monroe's] book "Lives of girls and women [...] was THE first literary book that I ever laid eyes on and [...] then my sister told me that [Alicon Monroe] was a Canadian. This had never occurred to me, that a woman, a Canadian woman [could be a writer]. I had thought that [...] British men - those were the writers. [...] It was a huge impact" (20:45-22:35) (BBC World Book Club, 2024).

Helena Sotoca i Katy Hessel, d'altra banda, que no van veure artistes que són dones ni en llibres d'història d'art ni en exhibicions i galeries, foren impulsades a divulgar coneixements sobre artistes que són dones en els seus comptes a Instagram @femme.sapiens (patrimonigencat, 2023) i "The Great Women Artists" (Hessel, s.d.-a, s.d.-b).

Les historiadores de l'art han començat a (re)descobrir aquestes veus silenciades (Gustlin & Gustlin, 2023; Hessel, 2022a; Landau & Marter, 2023; Norandi, 2022). Conversant amb Hessel (2022b), el crític d'art Jerry Saltz insisteix que les aportacions de les dones i altres minories invisibilitzades enriquirien molt més el panorama artístic i cultural i que el farien més divers i inclusiu.

3 Metodologia

Per treballar els objectius de la nostra recerca, hem utilitzat una metodologia qualitativa dins de la qual s'ha optat per un estudi de cas (Stake, 1995). Les tècniques de recollida d'informació utilitzades han estat la recerca bibliogràfica, l'anàlisi documental, el DAFO i l'entrevista.

En una primera fase, hem abordat l'estat de la qüestió pel que fa al dret a la cultura i als museus, aspecte imprescindible per establir el rol del museu com a agent visibilitzador de les artistes. Després s'ha executat un DAFO (Estanyol, s.d.; Loran i Gili, 2021; Quintanal et al., 2021) per entendre la situació actual de l'objecte d'estudi i respondre les preguntes de recerca, alhora que s'identifiquen les fortaleeses, debilitats, oportunitats i amenaces del museu.

A través de l'anàlisi documental s'han escrutat articles publicats sobre el col·leccionista i propietari del FAMM, Christian Levett, el FAMM i el Musée d'Art Classique de Mougins (MACM), el qual era el precursor del FAMM. També s'han inclòs entrades a Instagram dels comptes @famm_mougins, @famm.mougins i @ChristianLevett, així com informació sobre Mougins com a destinació turística. Per tal d'interpretar i sistematitzar les dades obtingudes per a l'anàlisi documental, s'ha emprat l'anàlisi de continguts (Krippendorff, 2018). Aquest mètode ens ha permès identificar temes, significats i relacions dins del contingut estudiat.

Pel que fa a l'entrevista, l'abast de la recerca, en la seva fase inicial, havia estat un projecte més ambiciós. Havíem volgut entrevistar la direcció o el propietari del museu, però arran de la inauguració del FAMM el 21 de juny del 2024, no ens van concedir una entrevista fins a mitjans de juliol del 2024. Això ens ha obligat a limitar l'abast del nostre estudi, que es planteja com una primera investigació exploratòria. Amb el replantejament necessari de les qüestions de recerca, hem optat per entrevistar la responsable de l'atenció als clients de l'oficina de turisme de Mougins qui, malgrat l'inici de la temporada alta ens va concedir l'entrevista.

Taula 1*Taula d'instruments*

Preguntes d'investigació	Objectius específics	Instruments
Quina és la trajectòria històrica de museus dedicats a artistes que són dones?	<p>Identificar els museus dedicats exclusivament a artistes que són dones</p> <p>Estudiar la relació entre aquest tipus de museu i els drets a la cultura</p> <p>Aprofundir en les raons i circumstàncies de la creació dels museus dedicats exclusivament a artistes que són dones</p>	<p>Cerca bibliogràfica</p> <p>Anàlisi documental</p>
Com es posicionarà el futur FAMM entre els museus d'aquest tipus?	<p>Investigar quin lloc agafarà el museu FAMM dintre d'aquesta categoria de museus</p> <p>Examinar el FAMM com a espai inclusiu</p> <p>Conèixer el potencial del FAMM com a espai educatiu</p>	<p>Anàlisi documental, com articles, publicacions a Instagram de @famm_mougins i @ChristianLevett</p>
Quin potencial té la destinació turística Mougins per a un museu de les característiques del FAMM?	<p>Analitzar el potencial de Mougins i de la col·lecció del FAMM com a nova oferta de turisme cultural</p>	<p>Anàlisi documental, com articles sobre el MACM, el FAMM i el col·leccionista</p> <p>Anàlisi documental pel que fa a Mougins com a destinació amb museus i galeries d'art</p> <p>DAFO del FAMM</p> <p>Entrevista amb la representant de l'oficina de turisme de Mougins</p>

4 Resultats

4.1 Museus de les dones

Per poder situar el FAMM en relació amb altres museus centrats exclusivament en artistes que són dones calia trobar-ne que oferissin un enfocament semblant.

Dins dels diversos museus que s'han pogut identificar que avui dia posen en relleu les dones, trobem institucions amb temàtiques variades. Alguns estan agrupats en l'International Association of Women's Museums, una xarxa mundial de museus que es troben cada quatre anys per intercanviar idees com explicar millor les històries de dones, impulsar la cooperació internacional en la xarxa, entre altres coses (IAWM, s.d.). Altres museus se centren en la història i les vivències de les dones, les seves tradicions, artesanía i artistes, com el Museo Etnológico de la Mujer Gitana a Granada, Espanya, o la Initiative Gender Museum a Vienna, Àustria (Frauenmuseum Bonn, s.d.; IAWM, s.d.). Degut al fet que no es restringeixen a dones creadores en les arts visuals, les excloem de la nostra recerca.

4.1.1 Museus de dones dedicats a artistes que són dones

Per fer referència a col·leccions amb focus exclusiu a artistes que són dones, ens ajudaren els articles de Guyver (2019) i Convery (2019), que ressalten el National Museum of Women in the Arts (NMWA) a Washington D.C., la Glasgow Women's Library i la Finkelstein Gallery de Melbourne. També trobarem dos museus virtuals: la Fem Art Collection (s.d.) amb seu als Països Baixos i el MIAANYWHERE Virtual Museum («Art Collection with a Global Footprint Aimed at Promoting Women Artists and Their Work», s.d.). Un altre museu, el Verborgene Museum (el museu escondit) existí des del 1986 fins al 2022, amb l'objectiu d'investigar i publicar el desenvolupament artístic i biografies d'artistes que són dones. La col·lecció s'ha incorporat a la Berlinische Galerie¹, un lloc que es dedica sobretot a l'art contemporani creat a la capital alemanya (*Das Museum - Das Verborgene Museum*, s.d.; *Das Verborgene Museum*, 2008). Com que aquesta galeria no representa exclusivament artistes que són dones, l'excloem de les nostres observacions.

Malgrat que la Finkelstein Gallery (Convery, 2019; Guyver, 2019) és una iniciativa interessant per promocionar i visibilitzar artistes que són dones, la descartem de la nostra investigació perquè es tracta d'una galeria comercial. Pel que fa a aquest estudi, ens centrem únicament en museus que se centren en diverses dones artistes, excloent casa-museus com el de Frida Kahlo a Mèxic o de Camille Claudel a França (Prados, 2022).

---

¹ No hem pogut localitzar una explicació per a aquest canvi.

La nostra recerca la férem en anglès, alemany, francès i espanyol. Seguidament presentarem els museus que tenen un enfocament a artistes que són dones. No podem descartar que n'hi hagi més que no hem sabut localitzar.

4.1.1.1 National Museum of Women in the Arts (NMWA), Washington D.C., Estats Units

El NMWA està basat en la col·lecció privada de Wilhelmina Cole Holladay i Wallace F. Holladay, que inicialment es mostrà a la seva casa privada fins que el museu s'inaugurà el 1987. La seva missió és portar “recognition to the achievements of women artists of all periods and nationalities by exhibiting, preserving, acquiring, and researching art by women and by teaching the public about their accomplishments” (NMWA, s.d.-a).

La col·lecció compta amb unes 4.500 obres que abasten des del segle XVI fins a l'art contemporani. El museu ofereix una exposició permanent i exposicions temporals, així com xerrades. Es projecta com un centre d'avançament teòric, de canvi social i integrat en la comunitat (ibid).

4.1.1.2 The Women's Art Collection, Universitat de Cambridge, Regne Unit

Aquesta col·lecció permanent es basa en donacions i préstecs d'obres d'art. Comença al voltant del 1992 i des del 2018 està acreditada com a museu. Està situada en tot el Murray Edwards College i els seus jardins. El seu objectiu és “to champion artists who identify as women, to give them visibility and a voice, and promote their work within the ethos of an academic college for women dedicated to gender equality” (*The Women's Art Collection*, s.d.). La col·lecció compta amb unes 600 obres i és la col·lecció més important d'art de dones a Europa.

4.1.1.3 Mujeres Mexicanas en Artes Visuales

El MUMA és un museu en línia amb una col·lecció d'artistes visuals de Mèxic des del segle XX. No es basa en una col·lecció física d'obres d'art. A la pàgina web no s'indica l'any de la seva creació, però es menciona en un article l'any 2011 (Núñez, 2011).

4.1.1.4 Museo de Mujeres Artistas Visuales en España

Igual que el MUMA, el MMAVE és un museu en línia, “dedicado a investigar y difundir el legado de las artistas plásticas en la historia de España con el fin de normalizar la inclusión de las artistas españolas en las redes de recuperación de artistas mujeres en la tradición occidental y en la historia universal”. Hi ha una pàgina històrica —en construcció— que engloba des de l'any 970 fins als anys 70 del segle XX, acompanyada de la pàgina amb artistes actuals. La col·lecció no es basa en quadres físics. Semblant al MUMA, la pàgina web proporciona ni data de creació, ni creador/a. Sembla

que existeix des del 2012 (data de drets d'autor de la pàgina web © MAV 2012), amb la qual cosa és probable que sigui una iniciativa de l'associació de Mujeres en las Artes Visuales. Hi figura el logotip del Ministeri de Cultura Espanyol, de manera que s'entèn que hi contribueix.

4.1.1.5 MIA Art Collection

La col·leccionista d'art, feminista i filantropa Alejandra Castro Rioseco té una col·lecció de 900 peces (Díaz, 2023). El 2020 fundà la MIA Art Collection, la qual es defineix com una «Art Collection with a Global Footprint Aimed at Promoting Women Artists and Their Work» (s.d.). Rioseco ha col·laborat amb altres dones per crear aquest museu virtual. Al mateix temps, ella i el seu equip donen suport i participen en exposicions globalment. Fan un treball educatiu participant en tallers i seminaris. Són una iniciativa important per augmentar la visibilitat d'artistes («Art Collection with a Global Footprint Aimed at Promoting Women Artists and Their Work», s.d.; Díaz, 2023).

4.1.1.6 Fem Art Collection

La Fem Art Collection (s.d.) és una fundació sense ànim de lucre que existeix des del 2022, i les persones que hi treballen no tenen remuneració. Als Països Baixos, té estatus de “Cultural ANBI”, la qual cosa dona una reducció en els impostos a les persones donadores. L'objectiu d'aquesta fundació és treure de l'oblit artistes que són dones dels segles XIX i XX, sobretot holandeses. Promouen la investigació en història de l'art, també l'equilibri en la presència tant d'artistes que són dones com d'artistes que són homes, i tenen un programa d'educació. La visió del futur és, un cop la col·lecció sigui prou important, d'obrir un museu físic. Mentrestant, les obres d'art s'exhibeixen en línia.

Taula 2.

Comparació dels museus dedicats a artistes que són dones triats. Elaboració pròpia

	NMWA	The Women's Art Collection	MUMA	MMAVE	MIAANYWHERE	Fem Art Collection	FAMM
Inaugurat	1987	ca. 1992	? esmentat el 2011 ²	? 2012 ³	2020	2022	2024
Enfocat en	Artistes que són dones						
Èpoques	Des del segle XVI	Des del començament del segle XX	Artistes mexicanes des del segle XX	Artistes espanyoles des del segle X	Èpoques no indicades. De tot el món ⁴	Artistes que són dones dels segles XIX i XX	Art modern
Director/a	Susan Fisher Sterling	5	6	Associació de Mujeres en las Artes Visuales	Alejandra Castro Rioseco	Ien G.M. van der Pol	Leisa Paoli
Ciutat	Washington DC EUA	Murray Edwards College, Universitat de Cambridge, Regne Unit	Virtual, Mèxic	Virtual, Espanya	Virtual, Internacional ⁷	Virtual Sobretot Països Baixos	Mougins, França
Col·lecció	Privada	Propietat del college, Donacions d'artistes i <i>alumni</i>	No hi ha una col·lecció de quadres físics		Virtual, privada	Virtual, fundació sense ànim de lucre	Privada
Quantitat d'obres físiques	4500	600			900	no indicat	Tota la col·lecció: 500 D'expressionisme abstracte: 120 ⁸
Objectiu educatiu	Visibilització d'artistes que són dones						
Entrada	Lliure	Lliure	Lliure, virtual	Lliure, virtual	Lliure, virtual	Lliure, virtual	De pagament
URL	https://nmwa.org/	http://www.artistas-visuales-espanolas.es/index.html	https://museodemujeres.com/es/nuestro-museo	http://www.artistas-visuales-espanolas.es/	https://miaartcollection.org	https://www.femartcollection.org/	https://www.famm.com/en/

² (Núñez, 2011)

³ A la pàgina web es troba el copyright MVA 2012, suposem que és l'any de creació.

⁴ "The defining characteristic of MIA is to exclusively collect and promote female artists on a global scale." (MIA Art Collection, s.d.)

⁵ No hem trobat informació al respecte. Suposem que serà la degana del college.

⁶ Hi ha un consell consultiu (Museo de Mujeres, s.d.)

⁷ La col·leccionista viatge entre Dubai, els Emirats Àrabs Units, New York i Europa (MIA Art Collection, s.d.).

⁸ (Landau & Marter, 2023: 11), FAMM. Visitor's guide, pàg 1

4.1.1.7 El FAMM, un museu entre altres que posen en relleu les artistes

Amb la presentació en els apartats anteriors queda palès que hi ha tres categories de col·leccions: a) col·lecció d'obres d'art físiques (NMWA, The Women's Art Collection, FAMM), b) col·lecció d'obres d'art que també s'ofereixen en línia (Mia Art Collection, Fem Art Collection), i c) col·lecció en línia, sense tenir les obres en una col·lecció física (MUMA, MMAVE). Pel que fa a la seva ubicació geogràfica, les col·leccions es troben a Europa (The Women's Art Collection, FAMM, Fem Art Collection, MMAVE), els Estats Units (NMWA) i Mèxic (MUMA).

En la taula 2 hem resseguit l'escala temporal de la fundació dels museus. La nostra recerca indica que hi ha hagut tres moments de creació d'aquest tipus de museus: als anys 1980-1990, al voltant del 2010 amb dues iniciatives semblants, i a partir de l'any 2020.

Col·lecció d'obres d'art físiques

El museu més important en tots els aspectes (fundació, nombre d'obres físiques, èpoques representades i prestigi) és el NMWA, fundat el 1987. L'únic museu centrat en artistes que són dones que el precedeix és el Museu Escondit, que es va fundar l'any abans.

Tant el NMWA com el FAMM són museus tradicionals. La The Women's Art Collection s'acredità com a museu el 2018. La col·lecció està distribuïda per tot el *college* i també els seus jardins.

Col·leccions en línia

Les col·leccions en línia són agents molt interessants per donar visibilitat a les artistes, ja que donen accés a reproduccions i informació accessible des de qualsevol lloc amb accés a Internet.

Com a conclusió, la informació revisada demostra que totes les col·leccions investigades tenen l'objectiu educatiu de fer conèixer l'obra de les artistes. Les fonts consultades, al seu torn, ens indiquen que les iniciatives no són impulsades per òrgans públics, sinó privats. Això corrobora la major flexibilitat que poden tenir col·leccions privades. Les col·leccions que es basen en obres físiques són iniciatives de caire filantròpic. Gràcies a la diversitat en l'enfocament, aborden diferents èpoques, donant pas a veus artístiques diverses. A més a més, algunes col·laboren amb altres museus. La preponderància geogràfica tradicional es manté bastant (Kolbe et al., 2022). L'excepció són el MUMA de Mèxic i, fins a cert punt, la Mia Art Collection de la col·leccionista i feminista Alejandra Castro Rioseco. Aquesta dona, nascuda a Xile, es mou entre Dubai (Emirats Àrabs Units), Nova York (Estats Units) i Europa. En contra del que es podria imaginar, només el FAMM és de pagament.

El nostre estudi exploratori indica que l'afirmació que el FAMM sigui el primer museu (físic) de dedicació exclusiva a artistes a Europa és correcte (Hessel, s.d.-b; The Christan Levett Collection, 2024c).

4.2 FAMM: estudi de cas

4.2.1 Orígens i antecedents del cas

Fins al 2016, moment des del qual es dedica exclusivament al món de l'art, la història de l'art i el col·leccionisme, el britànic Christian Levett treballà com a gestor d'inversions (Alberge, 2011; Christie's, 2019; Cusin, 2022; MACM, 2011). Des del 1996 és col·leccionista d'art i antiguitats (Cusin, 2022; Leung, 2022). Al llarg dels anys canvià el focus de les seves col·leccions: d'obres d'art romà i grec i altres antiguitats a adquirir obres d'artistes contemporanis que representaven motius clàssics.

La quantitat d'obres de la col·lecció requeria exposar-les en un museu (Christie's, 2019). Levett descartà Londres per evitar que el museu fos a l'ombra dels grans museus d'aquesta ciutat i per prevenir comentaris negatius pel que fa a la seva reputació (Williamson, 2014). Com que havia comprat un edifici a Mougins, el 2009 decidí fundar-hi el MACM, el qual s'inaugurà l'any 2011.

Avui en dia, el gruix de la col·lecció de Levett està format per obres d'artistes que són dones de l'estil expressionisme abstracte. A part del museu a Mougins, Levett manté una casa a Florència on fa visites guiades per ensenyar a un públic restringit les obres allà exposades (Leung, 2022; The Christian Levett Collection, 2023c, 2023e, 2023l, 2024e).

4.2.2 DAFO

Taula 3.

FAMM – Debilitats, Amenaces, Fortaleses, Oportunitats.

	Origen intern	Origen extern
Negatius per assolir l'objectiu	Debilitats <ul style="list-style-type: none"> FAMM és un museu nou → desconegut i sense reputació Finançament del museu MACM: Ingressos d'entrades no cobrien costos (Alberge, 2011) Provenença discutible de peces de la col·lecció del MACM podria perjudicar la venda dels lots a Christie's (Ho, 2024) El préstec d'obres d'art no aporta ingressos (Squire, 2018) Per ampliar la col·lecció, Levett ha d'invertir quantitats de diners considerables (Cusin, 2022) La continuïtat del museu depèn de la voluntat del propietari i/o els i les descendents 	Amenaces <ul style="list-style-type: none"> Competència entre museus i galeries d'art per atraure visitants a Mougins ("30 galeries et ateliers d'art" (Mougins Tourisme, s.d.)). Perill de no detectar obres d'art falsificades en el moment de la compra (Ho, 2024; Rius, 2020) Les obres d'art podrien perdre en valor. Dit això, en l'actualitat l'interès en obres d'artistes que són dones sembla anar en augment Les obres d'art de la col·lecció podrien perdre interès, malgrat que a hores d'ara això no sembla ser el cas Risc de robatoris, costos per seguretat i assegurances (The Art Collector, 2017) Risc d'atacs informàtics (The Christian Levett Collection, 2024a) Perill de reubicació del museu en cas de canvi en legislació a França (Squire, 2018: 19) Risc de pèrdues importants d'ingressos en cas de nova pandèmia (MACM, 2021)
	Fortaleses <ul style="list-style-type: none"> La col·lecció de Levett → fons dels museus MACM i FAMM (Christie's, 2023; Leung, 2022) Canvi en la col·lecció des del 2014 (pintures d'artistes que són dones, des de l'impressionisme fins a l'expressionisme abstracte) (Leung, 2022; The Art Collector, 2017) Gran experiència en gestió de museus per part de l'impulsor i els i les gestores del FAMM Gran expertesa en museística, aplicable al FAMM (Von Joel, 2014), incloent-hi coneixements de producció d'artefactes en 3D, amb potencial per a la inclusivitat (persones invidents) El MACM havia estat guardonat amb el premi Apollo's Museum Opening l'any de la seva inauguració el 2011 Gran part de la infraestructura de 550 m² del MACM es podrà reutilitzar (Alberge, 2016) Es guardonà el MACM, entre altres raons, per la seva feina educativa en l'àmbit local, regional, nacional i internacional (London Art Week, 2020) Publicació "Abstract Expressionism – the women" (Landau & Marter, 2023), la qual es basa en la col·lecció Christian Levett 	Oportunitats <ul style="list-style-type: none"> Mougins: pol d'atracció com a ciutat associada amb artistes (Alberge, 2016; Christie's, 2023) Hi ha una estreta relació entre el MACM/FAMM i l'oficina de turisme de Mougins MACM: havia atret fins a 20.000 visitants anuals (Alberge, 2016) Obertura del MACM: tot l'any (excepció: el 25 de desembre) (Alberge, 2016; Christie's, 2023; Squire, 2018) Mateixa obertura del FAMM atrauria públic en temporada baixa Existeix una associació "amics del museu Mougins" → fidelització de visitants, influència (The Christian Levett Collection, 2023j) Landau & Marter (2023) tenen èxit, és considerat un llibre clau en recerca i llibre de text (The Christian Levett Collection, 2023d, 2023h) Levett és el propietari de la revista arqueològica "minerva" (Alberge, 2011; Schofield, 2012; Sheree, 2020) Levett és copropietari de Vigo (galeria d'art contemporània, Londres) (The Art Collector, 2017; The Christian Levett Collection, 2023i; Von Joel, 2014)
Positius per assolir l'objectiu		

	<ul style="list-style-type: none"> • Probable augment en valor de les obres d'art de dones de la col·lecció • El FAMM és un dels pocs museus exclusivament dedicat a artistes que són dones • Col·lecció concentrada en les èpoques finals del segle XIX i els segles XX i XXI → obtenir una col·lecció representativa relativament fàcil (en comparació amb MACM o NMWA) • Preus més assequibles d'obres d'artistes que són dones que homes • Levett està venent part de la col·lecció d'antiguitats i modernitat (Christie's, 2023), amb la qual cosa obté finançament • Augment de prestigi de Levett, FAMM i obres gràcies al préstec internacional a museus i exposicions (The Christan Levett Collection, 2023g, 2023k, 2023n, 2023o, 2024f) • Els fills del col·leccionista s'impliquen en aspectes de la col·lecció 	<ul style="list-style-type: none"> • Levett té dos restaurants a Mougins • Levett té allotjament luxuriós als Alps francesos, decorat amb obres d'art⁹ • Levett fa xerrades com a col·leccionista i propietari de museu (London Art Week, 2020; Royal Academy of Arts, 2017; The Christan Levett Collection, 2018, 2024h) • Levett com a mecenes (Art For Tomorrow, s.d.; Christie's, 2023; London Art Week, 2020; The Art Collector, 2017; The Christan Levett Collection, 2017, 2023f, 2023i, 2023m, 2024b, 2024d, 2024i) • Levett participa en diferents consells i juntes del món de l'art (London Art Week, 2020) • Les lleis del patronatge a França positius¹⁰ • Creixent interès en artistes que són dones • Art contemporani menys car que la col·lecció del MACM (menys problemes de conservació i provenença (Hooper, 2021; Von Joel, 2014) • Levett col·lecciona sobretot artistes ja establertes
--	--	--

A continuació analitzarem amb més detall els aspectes principals recollits en el DAFO.

⁹ “Levett also has a unique showcase for contemporary art through his portfolio of exclusive, deluxe ski chalets in Courchevel, in the French Alps. Here, a highly discerning international audience is introduced to a rotating selection of work by the likes of Marcus Harvey, Oliver Marsden, Keith Coventry and Sosno.” (Von Joel, 2014)

¹⁰ “the law on charity status and foundations is changing in France to bring it more in line with the USA” (Von Joel, 2014)

4.2.3 Debilitats

Al FAMM, com a museu de nova inauguració, en principi li faltará reputació, prestigi i reconeixement, conceptes que caldrà treballar. Les persones que coneixen el MACM tindran expectatives altes per veure si el FAMM manté la innovació per la qual el MACM rebia tant de reconeixement (L. Bongiovanni, comunicació personal, 29 maig 2024).

Finançament

El 2011, moment d'obertura del MACM, les previsions eren de poder cobrar els costos de manteniment: "He does not expect the museum to make a profit, but hopes to recover the running costs from an expected 20,000 visitors in the first year and 50,000 later." (Alberge, 2011). No va ser el cas: el museu vell atreïa entre 15.000 i 20.000 visitants. Per fer-lo rendible haguessin necessitat uns 45.000 visitants¹¹.

No queda dubte que, en general, obres d'artistes que són homes aconseguen preus de venda més alts que les que són dones. Dit això, Levett és un col·leccionista experimentat que aspira tenir obres d'artistes ja establertes, amb la qual cosa cal tenir recursos financers considerables (The Christian Levett Collection, 2022d, 2022f, 2023p, 2023q).

Una via per finançar la conversió del MACM al FAMM, amb les obres de reforma necessàries, és la venda de sis lots de la col·lecció del MACM a la famosa casa de subhasta Christie's (Fabrikant, 2014). Christie's va haver de retirar una peça a causa de problemes de provenença (Fabrikant, 2014; Ho, 2024; Schofield, 2012). Per altra banda, el 2019, Levett tornà uns cascos de guerrers, que havia comprat legalment, al país d'origen quan s'adonà que s'havien extret d'Espanya de manera il·legal (Bakare, 2019). En el món del col·leccionisme, l'escrutini que les peces de les col·leccions s'han obtingut de manera legal és molt alt. Malgrat que Levett procura ser molt curós pel que fa al tema provenença quan compra, es detectà la fraudulència a posteriori. Resta el perill que altres peces en quedin afectades o que el valor dels lots que encara són a la venda baixi.

Kolbe et al. (2022) deien que la continuïtat d'un museu depèn de la voluntat del propietari i la seva descendència. Levett, a cap d'11 anys, decidí de tancar el MACM amb peces d'antiguitats per obrir el FAMM, amb un rumb totalment diferent. Quin destí esperarà al FAMM?

---

¹¹ "Levett is candid about the financial pressure [of running a museum], with annual overheads of three-quarters of a million euros. He needs 45,000 visitors and has 20,000, so 'we're running at a pretty reasonable loss'." (Von Joel, 2014); (Squire, 2018)

4.2.4 Amenaces

El FAMM s'inscriu al turisme cultural i s'adreça a persones interessades en l'art, especialment l'art modern (impressionisme, surrealisme, expressionisme abstracte i art contemporani) com també en artistes que són dones.

Pel que fa a museus d'art, i en especial art modern i contemporani, hi ha molta competència en la regió (Provence-Alpes-Côte d'Azur Tourisme, s.d.; Sheree, 2020). Niça és el segon lloc de França en nombre de museus (Ville de Nice, s.d.), entre els quals es troben el Musée d'Art Moderne et d'Art Contemporain de Nice, el museu Matisse i el museu Chagall. Canes es coneix sobretot per la seva connexió amb el cinema, i Mougins mateix té diverses galeries d'art. Els i les visitants tenen, doncs, una oferta molt rica, entre la qual poden escollir per la seva visita. El FAMM serà una oferta prou interessant per captar el seu interès? Una altra amenaça seria la compra d'obres falsificades (Ho, 2024; Rius, 2020). Un punt d'inseguretat és que el mercat de l'art depèn de modes. No es pot excloure que es perdi, en un futur, interès entre el públic i els i les col·leccionistes per art creat per artistes que són dones, o art creat per les artistes de la seva col·lecció.

Òbviament, Levett considera qüestions legals, també pel que fa a impostos. Si la legislació canvia en contra dels i les col·leccionistes d'art a França, Levett podria reubicar el museu a Londres (Squire, 2018: 19). Un tema clau que hem vist mencionat només en un document, són les assegurances, les quals són imprescindibles, ja que, també amb els préstecs, en el transport d'obres d'art d'un lloc a l'altre hi ha perills de danys, robatoris o pèrdua. El món d'avui en dia és volàtil. Les pandèmies i guerres tornen ser una amenaça real. El 2020, Levett es va veure perjudicat en tota la seva diversificació: allotjament, restauració, museu i possiblement el món de les finances (MACM, 2021).

4.2.5 Fortaleses

Com a nova oferta de turisme cultural, i com a successor del MACM, el FAMM tindrà el repte de captar un nou públic. La singularitat de la seva oferta, de la presentació i del màrqueting ajudaran a atraure visitants. Atès que es tracta del primer museu a Europa que posa en relleu artistes que són dones, fins i tot en un context de gran presència de museus a Mougins i a la regió, el FAMM té tot el potencial per distingir-se i destacar (L. Bongiovanni, comunicació personal, 29 maig 2024). Pel que fa a la innovació, ens centrem en la informació obtinguda del MACM. Com ja s'ha constatat, el MACM va ser guardonat amb diversos premis, de manera que és d'esperar, i s'espera, que el FAMM obtingui resultats semblants. Per una banda, poden aplicar l'experiència obtinguda d'atraure l'atenció de les persones de manera inesperada i, de l'altra, poden sorprendre-les a les sales de la nova exposició.

Levett procedí a escanejar gran part de la seva col·lecció anterior amb el projecte "Scan the World" per tal de documentar-la i posar-la en línia. Li fascina la possibilitat de posar la informació a

l'abast de tothom, fins i tot poder tenir una rèplica a mà. Ho troba especialment interessant per a la recerca. Com a valor afegit, les rèpliques digitals en 3D serveixen quasi com una còpia de seguretat en cas de robatori (Art For Tomorrow, s.d.; Jackson, 2017).

La digitalització, que permet crear d'objectes en 3D, és ideal per a tothom gràcies al fet de poder tocar els objectes. És una bona iniciativa per a invidents o persones amb visió reduïda. Poder tocar i palpar permet als invidents “veure” les obres d'art (Jackson, 2017). Tenir rèpliques en 3D d'alguns quadres seria una bona iniciativa, com ho demostren la Tate (Regne Unit) i l'Albrechtsburg Meißen¹² (Alemanya) (Museumsverband Rheinland-Pfalz, 2022; Tate, s.d.-a, 2022). Si el FAMM continua el treball d'elaborar objectes en 3D es poden desenvolupar activitats atractives per a infants.

Pel que fa a l'accessibilitat, L. Bongiovanni comentà que tota llicència d'obres imposa una regulació estricta a la construcció, amb la qual cosa no queda dubte que l'edifici sigui adequat per a l'accés de persones amb mobilitat reduïda.

El MACM feia una important feina educativa a escala local, regional, nacional i internacional (London Art Week, 2020; PIPPA JANE PR, s.d.; Squire, 2018). És d'esperar que aquesta feina continuï. Gràcies a l'apartat a la pàgina web per fer reserves de visites escolars es pot apreciar que la preparació de la col·laboració amb escoles està en marxa. La responsable és Victoria Delgado Gascueña¹³. La feina divulgativa té un paper important en el rol del museu com a agent educatiu. Com ja passava amb el MACM (Merrony, 2011), Levett continua impulsant publicacions arran de la seva col·lecció i del museu (The Christan Levett Collection, 2023h).

L'estructura base del MACM es preservarà, és a dir, el FAMM ocuparà els quatre pisos de l'edifici, on s'han dut a terme reformes per adaptar-lo a les noves sales (The Christan Levett Collection, 2024g). Cada pis es dedicarà a una època d'art i mostrarà pintures, escultures i fotografies. La primera galeria albergarà les representants de l'impressionisme, postimpressionisme i surrealisme. El primer pis serà consagrat a l'expressionisme abstracte. La tercera galeria mostrarà obres d'art figuratiu, mentre que en la quarta galeria s'exhibiran obres del segle XXI. El museu mostrarà artistes com Berthe Morisot, Frida Kahlo, Lalan (Xie Jinglan), Helen Frankenthaler, Niki de Saint-Phalle, Marina Abramović, Shirin Neshat, Tracey Emin, Cecily Brown, Jenny Saville, Alice Neel (FAMM, 2024).

Pel que fa al tema finançament, com he assenyalat a l'apartat de les “Debilitats” (DAFO), Levett està venent sis lots de la col·lecció de l'antic MACM a través de Christie's (Christie's, 2023; Davic, 2024; The Christan Levett Collection, 2023r) amb la finalitat d'obtenir finançament per al nou

---

¹² <https://www.albrechtsburg-meissen.de/de/gaesteservice/barrierefreiheit/>

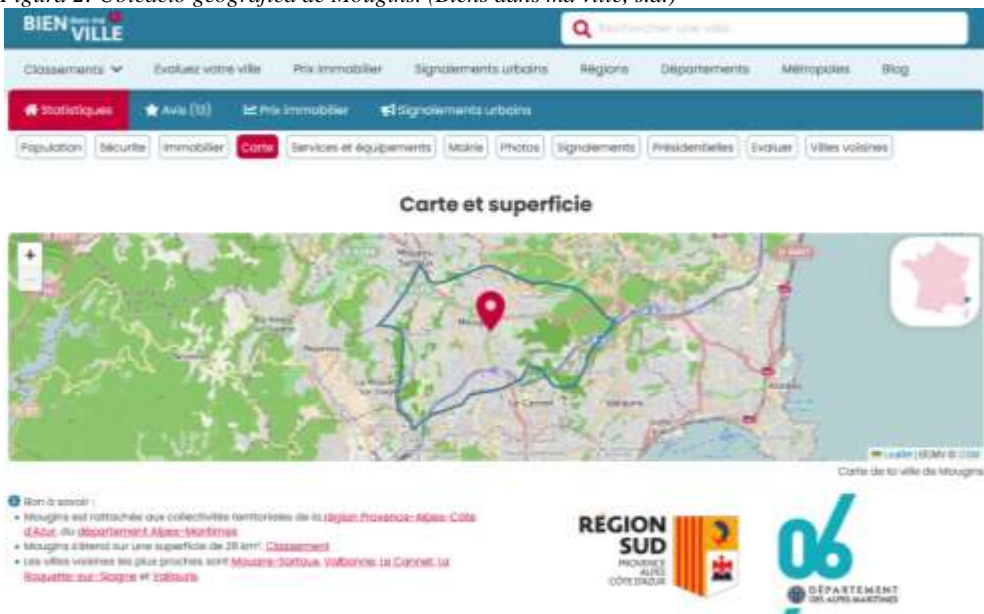
¹³ <https://fareharbor.com/embeds/book/mouginsmusee/items/302275>

projecte de museu. Les vendes del 7 de desembre de 2023 generaren £4,302,900, les del 30 de gener de 2024 \$6.5 milions, més alts de l'esperat¹⁴.

4.2.6 Oportunitats

Figura 2

Figura 2: Ubicació geogràfica de Mougins. (Biens dans ma ville, s.d.)

Mougins és una ciutat amb 19.677 habitants (Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques, 2023), a 30 km de Niça i a 9 km de Canes. És un poble medieval que manté part dels edificis històrics.

El 2020, segons la categoria socioprofessional, el 26,5 % de la població eren persones jubilades. Les persones en posicions directives i en professions intel·lectuals superiors, així com les persones empleades constituïen el 15,2 %, persones en professions intermèdies representaven el 14,5 % de la població.

A Mougins, Levett trobà un lloc ple d'història i també d'història artística (Christie's, 2019). Mougins és conegut com el lloc de residència de Picasso en els seus últims anys de vida. Molts noms ben coneguts tenen connotacions amb Mougins, com Man Ray, Winston Churchill, Edith Piaf, Christian Dior i Jacques Brel, entre d'altres (Marotta, 2017; «Mougins», 2024). En la temporada del festival de Canes, la gastronomia i la proximitat amb Canes atrauen algunes estrelles del cinema a

¹⁴ És cert que el mes de gener del 2024, Christie's va retirar una peça dels lots de subhastes de Levett degut a problemes de provenença. Com que és un col·leccionista expert i curós, no sembla probable que aquest fet afecti moltes altres peces dels lots restants. Les quatre subhastes que encara falten demostraran si s'obtinran preus similars als de les primeres dues.

Mougins. Aquesta rica herència artística i gastronòmica continua atraient visitants interessats en la cultura i la història.

Com a destinació turística, Mougins promociona tres eixos: cultura i patrimoni, esport i natura, i gastronomia i l'art de viure. Atrau entre 18.000 i 21.000 turistes a l'any, entre 30 a 100 persones al dia (L. Bongiovanni, comunicació personal, 29 maig 2024). Gaudeix de 30 galeries i museus. Pel que fa a l'esport, ofereix possibilitats per a molts gustos: benestar físic i mental, golf, caminades en la natura, carrils per a bicicletes, i esport d'esquí a l'hivern. El 1992, els restaurants de Mougins comptaven amb un total de set estrelles Michelin. Des del 2012, Mougins és l'única ciutat amb l'etiqueta "Ville et Métier d'Art" de gastronomia. Arran de la seva història culinària, es fundà el festival gastronòmic "Les étoiles de Mougins" l'any 2006, que aquest any (2024) celebrarà la seva 15a edició (Bohemian Voyageur, 2019; Office de tourisme de Mougins, s.d.).

A la localitat de Mougins, amb els seus quasi 20.000 habitants, molts dels quals tenen una formació mitjana o alta i amb una important població de persones jubilades, el FAMM té molt de potencial per atraure gent local. Tot i que la proximitat amb Canes i Niça pot representar competència per l'atracció de visitants, tant els habitants com els visitants de tota la regió constitueixen un públic potencial ample. Esdeveniments culturals com el festival de Canes o "Les étoiles de Mougins" ofereixen possibilitats perquè els i les assistents combinin diferents aspectes de les seves vacances, tal com ho promou l'oficina de turisme de Mougins amb el seu eix de cultura i gastronomia. Algunes de les experiències turístiques que s'ofereixen a Mougins estan dirigides a un públic afluent.

L'oficina de turisme proporciona les xifres de visitants estrangers de l'any 2023: 7.238 persones, provinents dels Estats Units, Austràlia, Regne Unit, Alemanya, Països Baixos i Espanya. Destaca que hi havia menys estacionalitat que en altres anys (Office de tourisme de Mougins, s.d.). Sembla probable que el FAMM serà de gran interès per a turistes estatunidencs, ja que moltes artistes sobretot de l'expressionisme abstracte, exposades al FAMM, provenen dels Estats Units. Aquestes dades indiquen que l'àmbit d'actuació del FAMM és local, nacional i internacional, tant europeu com més enllà.

Segons Bongiovanni, hi ha una estreta relació entre l'oficina de turisme i el MACM/FAMM. L'oficina de turisme té informació sobre el FAMM a la seva pàgina web, entre altres hi anuncien les exposicions temporals. Bongiovanni subratllava que l'ajuntament, el departament de turisme i l'oficina de turisme col·laboren. Quan es presenten en fires de turisme, promouen la ciutat de Mougins i els seus encants, entre altres ho feien amb el MACM i ho faran amb el FAMM. Tenen contactes amb la premsa, promouen les activitats culturals de Mougins, entre altres les del FAMM. L'oficina de turisme també organitza visites guiades. Com a exemple destacava una exposició al MACM sobre Picasso. És més, a l'oficina, es venen productes del FAMM (L. Bongiovanni, comunicació personal, 29 maig 2024).

El FAMM, amb la seva connotació amb Levett, la seva col·lecció i el vell MACM, té un gran potencial per atraure atenció. Levett és mecenes, col·labora amb diverses institucions de gran prestigi, patrocina excavacions, exposicions i el pòdcast de Hessel. És copropietari de la galeria Vigo a Londres i propietari de dos restaurants com també *chalets* de luxe a França. Tota aquesta gama d'activitats serveixen també per fer conèixer Levett, la seva col·lecció i el seu museu, amb la conseqüència positiva de fer conèixer les artistes allà exposades, i alhora porta a un augment del valor de la col·lecció.

5 Discussió de resultats

En l'apartat 5 procedirem a la discussió dels resultats, en què ens referim a la Taula d'instruments (taula 1).

Quina és la trajectòria històrica de museus dedicats a artistes que són dones? Com es posicionarà el futur FAMM entre els museus centrats en artistes que són dones?

En la [taula 2](#) hem aportat set museus que honoren artistes que són dones.

El FAMM té més punts en comú amb el “National Museum of Women in the Arts” (NMWA) a Washington D.C. que amb els altres, ja que ambdós es dediquen a donar a conèixer obres d'art creades per dones i són museus físics. La diferència principal radica en la temàtica i els períodes històrics representats: el FAMM se centra en el segle XIX, XX i XXI, mentre que el NMWA abasta des del segle XVI fins a l'actualitat. En aquest sentit, el NMWA i el FAMM, a part de la seva distància geogràfica, no es fan competència. De fet, totes les col·leccions presentades es distingeixen entre elles pel que fa al seu abast i, d'aquesta manera, aporten una visió cada vegada més àmplia sobre les creadores d'art en molts llocs del món.

Pel que fa a la col·lecció d'obres d'art contemporani, hi ha una certa semblança amb la Women's Art Collection, que té una col·lecció física molt ben valorada per la seva curadoria (*The Women's Art Collection*, s.d.). Dit això, sense dades concretes sobre el nombre de visitants al Murray Edwards College, és difícil avaluar fins a quin punt atrau més visitants que ho feia el MACM o ho farà el FAMM. Tot i que la col·lecció és visitable i l'entrada és lliure, no es tracta d'un museu convencional, ja que la col·lecció està situada en un *college* de la Universitat de Cambridge, la funció principal del qual és ser una institució de l'ensenyament; la funció museística queda en un segon pla.

El museu MIAANYWHERE té un impacte potencial ampli gràcies a la seva condició de museu virtual, fet que facilita la col·laboració amb la col·leccionista i el seu equip en l'organització d'exposicions («Art Collection with a Global Footprint Aimed at Promoting Women Artists and Their Work», s.d.; Díaz, 2023). La també col·lecció virtual, la Fem Art Collection, posa a l'abast a tot el món les obres de la seva col·lecció. Com que tenen un programa d'educació, és d'esperar que treballin amb préstecs per a exposicions, però no hem trobat informació al respecte.

El Fem Art Collection té com un dels seus objectius l'obertura d'un museu físic, pendent de l'ampliació de la col·lecció fins a tenir un fons prou gran perquè permeti fundar un museu. Quan sigui el moment, ens sembla que, degut a la distància geogràfica i temàtica, no serà una competència per al FAMM, sinó una addició al món, de moment creixent, de museus d'artistes que són dones.

Gràcies al fet que es tracta de museus exclusivament en línia, el MUMA i el MMAVE, d'una banda, poden abordar potencialment moltes més obres i èpoques (MMAVE) i, de l'altra, arribaran a tota persona amb connexió a Internet i interès per a la temàtica.

Tots els museus investigats tenen com a objectiu donar a conèixer l'art de dones, tan sovint infrarepresentat i infravalorat. Sembla simptomàtic que totes són iniciatives privades (amb suport del Ministeri de Cultura d'Espanya, en el cas del MMAVE). Estem d'acord amb Kolbe et al. (2022) quan afirmen que les iniciatives privades, si a més tenen un fons financer considerable, poden ser més flexibles que els museus públics (Kolbe et al., 2022). Un altre punt interessant és que els museus del nostre estudi investiguen, col·leccionen, conserven, interpreten, exhibeixen l'art i en fan divulgació. Aquest aspecte es correspon a la definició de l'ICOM (2022). D'aquesta manera fan una feina important d'educació.

Com es posicionarà el futur FAMM entre els museus d'aquest tipus?

Fins ara, Levett mostrava moltes de les obres que posseeix a persones i grups selectes. Gràcies al FAMM, s'està democratitzant l'accés a aquests objectes d'art. Pel que fa a la visibilització de la seva col·lecció, i, en conseqüència, a les artistes, Levett sovint presta obres a altres museus. Els dos comptes a Instagram, @famm_mougins i @christian_levett ofereixen informació molt vàlida i propera sobre les obres prestades i la feina variada del col·leccionista.

Malgrat que a començaments de juny del 2024 encara no es podia visitar el FAMM, ja que la seva inauguració està prevista per al 21 de juny de 2024, algunes publicacions donen una idea de les obres que s'hi exposaran (FAMM, 2023, 2024; Landau & Marter, 2023). Levett és un col·leccionista veterà, i el seu equip està molt versat en les èpoques exposades al museu. És més, Levett compra artistes que ja estan establertes (Leung, 2022), amb la qual cosa el FAMM donarà una visió global excel·lent de les èpoques. Així ho deixa entreveure la publicació de Landau & Marter (2023).

A Instagram, Levett fa menció dels préstecs a altres museus amb obres que pertanyen a la col·lecció (The Christian Levett Collection, 2022a, 2022b, 2022c, 2022e, 2022g, 2023b, 2023g, 2023k). Per tant, no són només els i les turistes que vindran a Mougins per visitar el museu, sinó que les obres viatgen, s'exposen conjuntament amb obres d'altres museus. Per exemple, s'han exposat a Viena (Àustria), Arles (França) o Tòquio (Japó). Donar obres d'art en préstec internacionalment augmenta el prestigi de Levett, de la seva col·lecció i de les artistes. Alhora representen una oportunitat per fer

conèixer el museu, però també visibilitzar les artistes internacionalment, i ofereix la possibilitat a un públic internacional de conèixer la creativitat de les artistes de la seva col·lecció.

Finalment, pel que fa a la sostenibilitat, l'accessibilitat i la inclusivitat, són els temes on menys informació hem pogut aconseguir. El museu observa sostenibilitat en el sentit que es fa servir un edifici que ja existia. No hem pogut observar altres aspectes. Creiem que l'accessibilitat serà garantida arran de les obligacions legals per a construccions en general i museus en particular. Com hem observat amb el projecte de l'escaneig del MACM, la nostra expectativa és que aquesta tècnica s'utilitzi també en el FAMM amb fins inclusius, ja que models d'aquesta índole poden servir per organitzar visites guiades per a persones invidents, infants, persones amb dificultats d'aprenentatge i, evidentment, el públic en general.

Pel que fa a l'ús de llengües, la indagació a Instagram mostra quasi exclusivament informació en anglès. El tema idioma, a primera vista, semblava molt inclinat cap a l'anglès. Dit això, les visites guiades per a grups s'ofereixen en francès, anglès, castellà i italià. És a dir, el museu s'obra favorablement a un públic local (francès), de països veïns (italià i espanyol) i internacional (anglès). L'ús d'informació en diverses llengües és un senyal per ser més inclusiu (Espinosa, 2020).

Quin potencial té la destinació turística Mougins per a un museu de les característiques del FAMM?

Hem discutit les amenaces del FAMM en l'entorn de Mougins amb la seva oferta cultural. Per contra, L. Bongiovanni (comunicació personal, 29 maig 2024) preveu una quantitat comparable o més altra de visitants entre MACM i FAMM. En les seves paraules, l'obertura del FAMM s'espera amb il·lusió. A més, la col·lecció del FAMM conté algunes obres inèdites. Espera veure si i com el FAMM aconseguirà l'efecte sorpresa que el MACM havia tingut amb la seva singular col·lecció i representació.

En contrast amb els altres museus dedicats a dones de la [taula 2](#), els quals hem discutit anteriorment, el FAMM no és d'entrada lliure. Dit això, els preus són relativament assequibles i varien entre 5 i 32 euros, amb alguns grups de persones amb entrada gratuïta. Amb preus interessants, es facilita a la població local l'accés al museu. Són especialment lloables els preus assequibles per a visites guiades escolars. Malgrat que el FAMM sigui un museu de pagament, les possibilitats que esdevingui autofinançat les veiem amb pessimisme. No hi ha indicis que el FAMM pugui atraure fins a 45.000 o 50.000 visitants, si fins ara el MACM atreïa uns 20.000 (Von Joel, 2014).

A la casa de Levett a Florència, s'hi exposen només obres d'artistes que són dones (The Christan Levett Collection, 20231). Per tant, és d'esperar que al FAMM hi haurà exposicions temporals, i que l'exposició permanent també variarà. L'existència de l'associació dels amics del museu Mougins és una eina per a la fidelització del públic (The Christan Levett Collection, 2023a). Unes bones

exposicions i una exposició permanent que variï serien unes bones iniciatives per incentivar persones locals i de la regió de visitar repetidament. En aquest grup es poden afegir turistes que arriben a la regió amb regularitat per l'atracció gastronòmica i/o que s'allotgen en els xalets de luxe i combinen els interessos esportistes i culinaris amb la cultura, ja que Mougins té potencial d'atraure turisme de luxe, i el FAMM hi contribueix gràcies a les connexions de Levett al món del mecenatge, col·leccionisme, gastronomia i allotjament (Donaire et al., 2024).

6 Conclusions

Una vegada i una altra s'ha qüestionat per què dones són invisibles en el món de l'art, per què artistes que són dones no figuren en molts llibres de text de la història de l'art, per què el desequilibri en la presència en galeries i museus continua existint i queda lluny de la paritat. L'arribada de dones a llocs d'influència al món de la cultura és lenta.

Al llarg de la investigació, hem destacat el rol que els museus enfocats en artistes que són dones tenen per donar-los visibilitat i incrementar la seva presència en galeries. És d'esperar que aquest fet influeixi positivament en el nombre de les seves vendes com també en el preu dels seus quadres. Al mateix temps és imprescindible que es conegui aquest patrimoni dels nostres temps i dels temps passats com a exemple i inspiració per a dones i homes de totes les edats. D'aquesta manera, hem destacat el rol positiu que tenen els museus orientats exclusivament a artistes que són dones en general, i el FAMM en particular, pel que fa a garantir els drets culturals de plena participació a la vida cultural tant de les artistes, com també de les persones que gaudeixen de l'art, reflexionen sobre aquest tema i el contemplen.

Considerem que en el cas del FAMM es tracta d'un museu innovador que posa en relleu a artistes que són dones. Algunes d'elles, en el seu moment, havien tingut una gran influència, i ara el museu FAMM les torna al lloc destacat que els pertoca (BBC Radio 4 - In Our Time, 2022; Landau & Marter, 2023).

Hem investigat detalladament la situació del FAMM a dins del context de Mougins com a destinació de turisme cultural. L'anàlisi DAFO ha revelat més punts positius per assolir l'objectiu que negatius. Evidentment, caldrà veure com es rebrà el FAMM. Però com a conclusió, creiem que trobarà el seu lloc enmig de la competència, ja que el fet de dedicar-se a artistes que són dones el fa singular, i li dona una visió de l'art modern ampliada per una vessant que tan sovint manca: la de les dones. La nostra recerca pot ser un punt de partida per a futurs projectes de gestió del patrimoni cultural que vulguin visibilitzar a les dones que són artistes.

Les limitacions del treball rauen sobretot en el fet que el museu tot just és a punt de ser inaugurat. El primer disseny de la investigació incloïa una entrevista amb la direcció del FAMM o el

col·leccionista, però degut a la feina intensa abans de l'obertura no ens la varen concedir en els terminis del nostre estudi. Per aquesta raó, una gran part de la investigació arran del FAMM s'ha concentrat en l'anàlisi de la documentació trobada en articles de premsa i les entrades a Instagram. No s'han pogut corroborar ni contrastar les nostres conclusions sobre el FAMM amb les persones implicades. La investigació guanyaria en profunditat amb dades quantitatives, ja que es podrien triangular les dades obtingudes amb altres de quantitatives i amb les dades d'altres agents.

La investigació hauria obtingut més dades rellevants si haguéssim utilitzat alguna eina digital. Ni els nostres coneixements d'aquestes eines ni el temps no ens han permès d'indagar en aquesta línia. D'una banda una eina per analitzar els comptes i entrades a Instagram haurien agilitzat la feina d'anàlisi i haurien aportat dades com el nombre de visualitzacions, d'interaccions amb el contingut i la freqüència d'entrades, d'una banda. De l'altre, l'ús de coixinets i paraules clau tenen el potencial d'aportar informació analitzable interessant. Dit això, l'anàlisi manual ens ha aportat conceptes interessants que han enriquit la investigació present. L'altra eina digital de gran utilitat hauria estat un programa per facilitar l'anàlisi de contingut.

Futures línies d'investigació podrien incloure estudis de caràcter quantitatiu fet un, cinc o deu anys després de l'obertura del museu. Aquestes recerques podrien centrar-se en diversos aspectes, com ara la gestió del museu, l'acceptació del museu per part del públic, el rol del museu com a model a seguir i inspiració per a artistes, o l'impacte dels museus que destaquen les artistes en el reconeixement i la valorització de l'art creat per dones.

A més, ampliar la investigació per incloure o concentrar-se en altres grups infrarepresentats podria aportar coneixements valuosos sobre el poder amplificador dels museus que s'especialitzen en aquestes minories. Això permetria entendre millor com aquests espais poden influir en la visibilitat i valoració de l'art creat per altres col·lectius menys representats.

7 Bibliografia

- Alberge, D. (2011, març 27). «Compulsive» art collector builds French museum to display ancient treasures. *The Guardian Observer*.
<https://www.theguardian.com/culture/2011/mar/27/compulsive-art-collector-french-museum>
- Alberge, D. (2016, juny 22). *Collectors who want the public to enjoy their treasures*.
<https://www.ft.com/content/3c3c26dc-2d51-11e6-bf8d-26294ad519fc>
- Allen, P., Torpey, P., & Shaheen, K. (s.d.). *Palmyra after Isis: A visual guide*. The Guardian. Recuperat 3 novembre 2022, de <http://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2016/apr/08/palmyra-after-islamic-state-isis-visual-guide>
- Art collection with a global footprint aimed at promoting women artists and their work. (s.d.). *MIA Art Collection*. Recuperat 20 maig 2024, de <https://miaartcollection.org/>
- Art For Tomorrow. (s.d.). *Christian Levett—Art Collector*. Recuperat 19 maig 2024, de <https://www.artfortomorrow.org/speakers-moderators/christian-levett/>
- Art Social (Director). (2023, abril 13). *The Forgotten History of Professional Women Artists*.
<https://www.youtube.com/watch?v=gbo-HGJYFdQ>
- Arte Ciudadano. (s.d.). *Fundación Daniel y Nina Carasso*. Recuperat 26 octubre 2022, de <https://www.fondationcarasso.org/es/arte-ciudadano/>
- Asensio, M., Santacana, J., & Fontal, O. (2016). Inclusión en Patrimonio y Museos: Más allá de la dignidad y la accesibilidad. *Her&Mus: Heritage & Museography*, 17, 39-56.
- Aspegren, A. (2021). Representation Of Women In Art Museums: How Can We Improve Gender Balance In Exhibition Practice? *European Journal of Cultural Management and Policy*, 11(1), 56-70.
- Bakare, L. (2019, desembre 11). British man returns ancient warrior helmets to Spain. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/culture/2019/dec/11/british-man-returns-ancient-warrior-helmets-to-spain>
- Bastarós, M. (2016). ¿Quién coño es? *XIII Jornada de Pedagogia de l'Art i Museus. ART, EDUCACIÓ I GÈNERE. MAMT PEDAGÒGIC -Diputació de Tarragona*, 47-67.
- BBC Radio 4 - In Our Time. (2022, octubre 13). *Berthe Morisot*. BBC.
<https://www.bbc.co.uk/programmes/m001cxwl>

- BBC World Book Club. (2024, juny 1). *Miriam Toews: Women Talking*. BBC.
<https://www.bbc.co.uk/programmes/w3ct5r3p>
- Beumer, N. (2023, octubre 26). *Closer to Johannes Vermeer*. VII Jornada de Patrimoni Cultural. https://www.youtube.com/live/a_yYzcsXu1o?feature=shared&t=4919
- Biens dans ma ville. (s.d.). *Mougins*. Recuperat 3 juny 2024, de <https://www.bien-dans-ma-ville.fr/mougins-06085/>
- Biglia, B. (2016). Feminismes i acRtivisme. *XIII Jornada de Pedagogia de l'Art i Museus. ART, EDUCACIÓ I GÈNERE. MAMT PEDAGÒGIC -Diputació de Tarragona*, 13-33.
- Bohemian Voyageur. (2019, setembre 6). *Mougins: Trois chefs au village des étoiles de la gastronomie*. <https://bohemianvoyageur.com/2019/09/06/mougins-les-trois-chefs-du-village-aux-etoiles/>
- Bongiovanni, L. (2024, maig 29). *Entrevista per telèfon amb la responsable d'atenció turística de l'oficina de turisme* [Telèfon].
- Brown, K., & Mairesse, F. (2018). The definition of the museum through its social role. *Curator: The Museum Journal*, 61. <https://doi.org/10.1111/cura.12276>
- Brown, K., & Mitchell, E. (2020). Feminist Digital Art History. En *The Routledge Companion to Digital Humanities and Art History*. Routledge.
- Burdeus, J. (2022, novembre 25). *Elina Norandi: "Vam créixer pensant que les artistes catalanes no exis*. Núvol. <https://www.nuvol.com/art/elina-norandi-vam-creixer-pensant-que-les-artistes-catalanes-no-existien-290110>
- Campàs, J. (2022, març 25). *Artistes en femení, contra el patriarcat*. Cicle de conferències Art i Dona, Sant Gregori.
- Camps, E. (2016, gener 6). «La gent de la meva generació sempre ha viscut en la precarietat». *Eudald Camps*. <https://eudaldcamps.com/2016/01/06/la-gent-de-la-meva-generacio-sempre-ha-viscut-en-la-precarietat/>
- CGLU. (2015). *Cultura 21 Acciones*.
https://agenda21culture.net/sites/default/files/files/documents/multi/c21_015_cat_4.pdf
- CGLU. (2018). *La cultura en los Objetivos de Desarrollo Sostenible. Guía para la Acción Local*. <https://www.agenda21culture.net/es/advocacy/culture-in-SDGs>

- Christie's. (2019, setembre 30). *British collector Christian Levett and his Mougins Museum near Cannes in the south of France*. <https://www.christies.com/stories/collecting-stories-christian-levett-a162ebacbbd345ffb423802adf292b7d>
- Christie's. (2023, novembre 21). *Christian Levett collection of Ancient to Modern Art from the Mougins Museum of Classical Art*. <https://www.christies.com/en/stories/christian-levett-property-from-the-mougins-museum-of-classical-art-a84fcc0bcb5c474e8fc56eb3314da081>
- Coelho, T. (2015). *Les polítiques culturals: Configuració i desenvolupament*. Universitat Oberta de Catalunya (UOC).
- Colombo, A., & Richards, G. (s.d.). *Turisme cultural i creatiu. Mòdul 2. Turisme cultural i turisme creatiu*. Recuperat 18 abril 2022, de https://campus.uoc.edu/annotation/cd38ce0084375a60a9d82937f4fbdae2/865201/PID_00225759/PID_00225759.html
- Convery, S. (2019, agost 23). Australia to get its first gallery showing only female artists. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/artanddesign/2019/aug/23/australia-first-gallery-female-artists-finkelstein-melbourne>
- Creus, M. (2010). Llegats, col·leccions, patrimoni: El paper dels museus a debat. *Quadern de les idees, les arts i les lletres*, 175, 30-33.
- Cusin, F. J. (2022, setembre 8). Christian Levett – about the art market, the aesthetic taste and financial logic. *Lampoon Magazine*. <https://lampoonmagazine.com/article/2022/09/08/christian-levett-abstract-expressionist/>
- Das Museum—Das Verborgene Museum*. (s.d.). Recuperat 8 juny 2024, de <https://www.dasverborgenemuseum.de/das-museum>
- Das Verborgene Museum*. (2008, juny 6). Berlinischegalerie. <https://berlinischegalerie.de/en/collection/specialised-fields/das-verborgene-museum/>
- Davic, A. (2024, gener 5). *Collector Chris Levett Is Selling His Huge Trove of Ancient Armor*. TheCollector. <https://www.thecollector.com/collector-chris-levett-is-selling-his-huge-trove-of-ancient-armor/>
- Desvallées, A., & Mairesse, F. (2010). *Conceptos claves de museología*. https://icom.museum/wp-content/uploads/2022/02/Conceptos_claves_ES.pdf

- Devlin, E. (2019). *Mind-blowing stage sculptures that fuse music and technology*. TED Talk. https://www.ted.com/talks/es_devlin_mind_blowing_stage_sculptures_that_fuse_music_and_technology?language=en
- Díaz, I. (2023, maig 3). *Alejandra Castro Rioseco, la mayor coleccionista de arte femenino del mundo*. *Mujer Hoy*. <https://www.mujerhoy.com/actualidad/alejandra-castro-rioseco-mayor-coleccionista-arte-femenino-futuro-arte-nfts-20230503090747-nt.html>
- Donaire, J. A., Galí, N., & Coromina, L. (2024). Evaluating tourism scenarios within the limit of acceptable change framework in Barcelona. *Annals of Tourism Research Empirical Insights*, 5(2), 100145. <https://doi.org/10.1016/j.annale.2024.100145>
- enciclopedia.cat. (s.d.). *Museu | enciclopedia.cat*. Recuperat 7 maig 2024, de <https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/museu-2>
- Espinosa, A. (2020). Accesibilidad real y accesibilidad fingida al patrimonio cultural. *Fourm calidad*, 316, 20-27.
- Estanyol, E. (s.d.). *Guia per a l'elaboració del Treball final de màster*. Universitat Oberta de Catalunya (UOC).
- Fabrikant, G. (2014, setembre 2). Investments in Antiquities Pay Off in Museum in the South of France. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2014/09/03/arts/international/investments-in-antiquities-pay-off-in-new-museum-in-the-south-of-france.html>
- FAMM. (2023, octubre). @famm.mougins. <https://www.instagram.com/famm.mougins/>
- FAMM. (2024). *Press release*. <https://www.famm.com/pdf/FAMM-Press-Kit-30-avril.pdf>
- Fem Art Collection. (s.d.). *Online museum*. Fem Art Collection. Recuperat 20 maig 2024, de <https://www.femartcollection.org/onlinemuseum/>
- Frauenmuseum Bonn. (s.d.). *Über uns*. Recuperat 2 juny 2024, de <https://frauenmuseum.de/museum/ueber-uns/>
- Galla, A. (2013). El museo inclusivo. *Museos.es: Revista de la Subdirección General de Museos Estatales*, 9-10, 40-53.
- González-Sanz, M., & Feliu, M. (2023). La formación de los profesionales, clave para la evolución hacia un museo social y transformador. *Articles publicats en revistes (Didàctiques Aplicades)*. <https://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/203944>

- Goodeve, T. N. (2018, juny 5). *Philosopher of the Sequence Out of Sync: ZOE LEONARD with Thyrsa Nichols Goodeve*. The Brooklyn Rail. <https://brooklynrail.org/2018/06/art/ZOE-LEONARD-with-Thyrsa-Nichols-Goodeve>
- Gustlin, D., & Gustlin, Z. (2023). *HERSTORY: A HISTORY OF WOMEN ARTISTS*. Evergreen Valley College.
[https://human.libretexts.org/Bookshelves/Art/Herstory%3A_A_History_of_Women_Artists_\(Gustlin\)/01%3A_Introduction_to_Women_Artists/1.01%3A_Overview_of_Woman_Artists](https://human.libretexts.org/Bookshelves/Art/Herstory%3A_A_History_of_Women_Artists_(Gustlin)/01%3A_Introduction_to_Women_Artists/1.01%3A_Overview_of_Woman_Artists)
- Guyver, F. (2019, agost 27). The Five Trailblazing Galleries that Only Show Women Artists. *Frieze*. <https://www.frieze.com/article/five-trailblazing-galleries-only-show-women-artists>
- Hessel, K. (s.d.-a). *The great women artists*. Instagram. Recuperat 2 gener 2023, de <https://www.instagram.com/thegreatwomenartists/>
- Hessel, K. (s.d.-b). *The Great Women Artists Podcast*. Recuperat 3 gener 2023, de <https://www.thegreatwomenartists.com/katy-hessel-podcast>
- Hessel, K. (2020a). *The great women artists / Podcast*. Katy Hessel. <https://www.thegreatwomenartists.com/katy-hessel-podcast>
- Hessel, K. (2020b, octubre 28). *The Great Women Artists: Guerrilla Girls*. The Great Women Artists. <https://podcasts.apple.com/gb/podcast/guerrilla-girls/id1480259187?i=1000496299626>
- Hessel, K. (2021, febrer 24). *Elizabeth Smith on Helen Frankenthaler*. <https://soundcloud.com/thegreatwomenartists/eleanor-nairne-on-lee-krasner>
- Hessel, K. (2022a). *The Story of Art Without Men*. Cornerstone. Kindle Edition. <https://www.thegreatwomenartists.com/book>
- Hessel, K. (2022b, novembre 29). *The Great Women Artists: Jerry Saltz on Gillian Wearing, Tracey Emin, Kara Walker (and more!)*. The Great Women Artists. <https://podcasts.apple.com/gb/podcast/jerry-saltz-on-gillian-wearing-tracey-emin-kara-walker/id1480259187?i=1000588033835>
- Hessel, K. (2024, abril 8). *GWA Newsletter: April* [Comunicació personal].

- Ho, K. K. (2024, gener 31). Christie's Withdraws British Collector's Bronze Breastplate from Auction. *ARTnews.Com*. <https://www.artnews.com/art-news/news/christies-withdraws-bronze-breastplate-provenance-concerns-1234686802/>
- Hooper, J. (2021, gener 22). American Women in Florence. *Wall Street Journal*. <https://www.wsj.com/articles/american-women-in-florence-11611341719>
- IAWM. (s.d.). *International Association of Women's Museums*. International Association of Women's Museums. Recuperat 2 juny 2024, de <https://iawm.international/>
- ICOM. (2022, agost 24). *El ICOM aprueba una nueva definición de museo*. International Council of Museums. <https://icom.museum/es/news/el-icom-aprueba-una-nueva-definicion-de-museo/>
- Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques. (2023, desembre 28). *Populations légales 2021. Commune de Mougins*. <https://www.insee.fr/fr/statistiques/7725600?geo=COM-06085>
- Jackson, B. (2017, març 3). *Going digital: Interview with the director of the Mougins Museum of Classical Art*. 3D Printing Industry. <https://3dprintingindustry.com/news/going-digital-interview-director-mougins-museum-classical-art-107056/>
- Jeu de Paume (Director). (2018, novembre 8). *Ana Mendieta au Jeu de Paume Concorde—Paris*. <https://www.youtube.com/watch?v=bLDJk2pZQaI>
- Kolbe, K. J., Velthuis, O., Aengenheyster, J., Friedmann Rozenbaum, A., & Zhang, M. (2022). The global rise of private art museums a literature review. *Poetics*, 95. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2022.101712>
- Krippendorff, K. (2018). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. SAGE Publications.
- Lago, E. (Director). (2019, novembre 13). *Kit de herramientas para un museo igualitario, sostenible e inclusivo. Del patriarcado al feminismo*. <https://www.youtube.com/watch?v=p9QeagS3fXI>
- Landau, E. G., & Marter, J. M. (2023). *Abstract Expressionists: The Women*. Merrell Publishers.
- Leung, R. (2022, maig 25). *From 4th-Century Greek Vases to Female Abstract Expressionism*. Larry's List. <https://www.larryslist.com/artmarket/the-talks/from-4th-century-greek-vases-to-female-abstract-expressionism/>

- London Art Week. (2020, juliol 7). *The “Life” of a Collection – Managing Today for Tomorrow*. <https://londonartweek.co.uk/lifeofcollection/>
- Loran i Gili, M. (2021). La planificació estratègica. Repensar el museu: Aturar-se per decidir el futur. *Manuals de Museologia*, 4, 21-53.
- Macías, C. (2022, desembre 1). *Rosa Bonheur, la pintora francesa que obtuvo un permiso policial para poder llevar pantalón*. [elconfidencial.com](https://www.elconfidencial.com/alma-corazon-vida/2022-12-01/rosa-bonheur-pintora-francesa-permiso-pantalones_3531036/).
https://www.elconfidencial.com/alma-corazon-vida/2022-12-01/rosa-bonheur-pintora-francesa-permiso-pantalones_3531036/
- MACM. (2011). *the vieux village—Musée D’Art Classique De Mougins*. Yumpu.Com.
<https://www.yumpu.com/en/document/read/5730357/the-vieux-village-musee-dart-classique-de-mougins>
- MACM. (2021, gener 8). *21st Century Icon Awards 2020—Winner Christian Levett*.
<https://www.youtube.com/watch?v=EreIgZyTdyM>
- Marotta, L. (2017, abril 4). The Medici of Mougins. *Force One*. <http://www.force-one.net/the-medici-of-mougins/>
- Martinell, A. (2016). *Marcos institucionals i legislatius de la gestió cultural*.
https://campus.uoc.edu/annotation/168f1b7ca83a3f1254a9da73445c7658/865196/PID_00159491/PID_00159491.html
- Martínez, C. (2018). But Still, Like Air, I’ll Rise—Journal #92. *E-Flux Journal*, 92.
<https://www.e-flux.com/journal/92/204117/but-still-like-air-i-ll-rise/>
- Merrony, M. (2011). *Mougins Museum Of Classical Art*.
- MIA Art Collection. (s.d.). *Female Artists Transcend Historical Boundaries*. Recuperat 14 abril 2024, de <https://miaartcollection.org/2020/06/01/female-artists-transcend-historical-boundaries/>
- MNAC. (2015, febrer 19). *Dones artistes*. Museu Nacional d’Art de Catalunya.
<https://www.museunacional.cat/ca/dones-artistes>
- MNAC. (2023, març 6). *La Xarxa de Museus d’Art de Catalunya identifica en un cens més de 1.300 dones artistes i adquireix més de 1.000 obres en els darrers 4 anys*. Museu Nacional d’Art de Catalunya. <https://www.museunacional.cat/ca/article/la-xarxa-de-museus-dart-de-catalunya-identifica-en-un-cens-mes-de-1300-dones-artistes-i-adquireix-mes-de-1000-obres-en-els-darrers-4-anys>

- MoMA. (s.d.). *Faith Ringgold*. The Museum of Modern Art. Recuperat 29 desembre 2022, de <https://www.moma.org/artists/7066>
- Mosco, A. (2018). Capítulo 1 Conceptos fundamentales: Museología, museografía y curaduría, el gran dilema. *Publicaciones Digitales ENCRyM*.
<https://revistas.inah.gob.mx/index.php/digitales/article/view/12873>
- Mougins. (2024). En *Wikipedia*.
<https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Mougins&oldid=1206314858>
- Mougins Tourisme. (s.d.). Culture et patrimoine. *Mougins Tourisme*. Recuperat 23 abril 2024, de <https://mouginstourisme.com/culture-et-patrimoine/>
- Museo de Mujeres. (s.d.). *Mujeres Mexicanas en Artes Visuales*. Recuperat 10 juny 2024, de <https://museodemujeres.com/es/nuestro-museo>
- Museu d'Art de Girona. (s.d.-a). En clau de dona. *Museu d'Art de Girona*. Recuperat 3 gener 2023, de <https://museuart.cat/en-clau-de-dona/>
- Museu d'Art de Girona. (s.d.-b). Feresa de silenci. Les artistes de la revista Feminal. *Museu d'Art de Girona*. Recuperat 3 gener 2023, de <https://museuart.cat/dones-artistes-revista-feminal/>
- Museu d'Història de Catalunya (Director). (2020, desembre 6). *Taula rodona «Construir nous relats de museu mitjançant l'ús del llenguatge inclusiu»*.
<https://www.youtube.com/watch?v=qbPD62NVanU>
- Museumsverband Rheinland-Pfalz. (2022). *Vom Digitalen zum Realen. Museen und der 3D-Druck in Rheinland-Pfalz und Deutschland*. https://archiv.ub.uni-heidelberg.de/artdok/7960/1/Museumsverband_RLP_Vom_Digitalen_zum_Realen_Museen_und_der_3D-Druck_in_Rheinland-Pfalz_und_Deutschland_2022.pdf
- NMWA. (s.d.-a). Fact Sheet. *NMWA*. Recuperat 2 juny 2024, de <https://nmwa.org/fact-sheet/>
- NMWA. (s.d.-b). Get the Facts About Women in the Arts. *NMWA*. Recuperat 30 desembre 2023, de <https://nmwa.org/support/advocacy/get-facts/>
- Nochlin, L. (2015, maig 30). From 1971: Why Have There Been No Great Women Artists? *ARTnews.Com*. <https://www.artnews.com/art-news/retrospective/why-have-there-been-no-great-women-artists-4201/>
- Norandi, E. (2022). *CENT DUES ARTISTES*. UNIVERS LLIBRES.

- Nualart, C. (2018). Discriminación positiva, cuotas de género y narrativas feministas en museos de arte contemporáneo. *Anales de Historia del Arte*, 28, 431-446.
<https://doi.org/10.5209/ANHA.61624>
- Núñez, S. (2011, maig 19). En el día de los museos escasean los dedicados a mujeres. *Mujer Sonora*. <https://mujersonora.wordpress.com/2011/05/19/en-el-dia-de-los-museos-escasean-los-de-mujeres/>
- Office de tourisme de Mougins. (s.d.). *Destination Mougins*. Mougins Tourisme. Recuperat 2 juny 2024, de <https://mouginstourisme.com/>
- patrimonigencat (Director). (2023, octubre 26). *VII Jornada de Patrimoni Cultural: Comunicació i divulgació del patrimoni*.
https://www.youtube.com/watch?v=a_yYzcsXu1o
- PIPPA JANE PR. (s.d.). *Classical Museum: Mougins*. My Vxw Site 23w2f5. Recuperat 14 maig 2024, de <https://www.pippajanepr.co.uk/classical-museum-mougins>
- Pohl, D. (2022). *Mindmap: El dret a la cultura i el dret cultural*.
<https://mm.tt/map/2258422297?t=BTysK8D3li>
- Pohl, D. (2024). *Canvis en la presència de dones artistes al MNAC i al Museu d'Art de Girona al llarg de les seves existències. Repte 3. Metodologies per a la Investigació Cultural. Màster Universitari en Gestió cultural*.
- Pol, A., & Rosón, M. (2020). Hacer espacio: Museos y feminismos. *Espacio, tiempo y forma. Serie VII, Historia del arte*, 8, 75-98.
- Pollock, G. (2018, setembre 3). The Overlooked Radicalism of Impressionist Mary Cassatt. *Frieze*, 7. <https://www.frieze.com/article/overlooked-radicalism-impressionist-mary-cassatt>
- Prados, M. (2022, maig 26). Museos dedicados a mujeres artistas. *ARTE Y PERIODISMO*.
<https://arteneablog.wordpress.com/2022/05/26/museos-dedicados-a-mujeres-artistas/>
- Provence-Alpes-Côte d'Azur Tourisme. (s.d.). *Routes de l'art moderne et contemporain*.
 Provence-Alpes-Côte d'Azur Tourisme. Recuperat 3 juny 2024, de <https://provence-alpes-cotedazur.com/que-faire/culture-et-patrimoine/routes-de-lart-moderne-et-contemporain/>

- Puig, O. (2018, novembre 5). *Carla Rovira: “El problema no és el tap generacional. És la precarietat”*. Núvol. <https://www.nuvol.com/teatre-i-dansa/carla-rovira-el-problema-no-es-el-tap-generacional-es-la-precarietat-56705>
- Quintanal, J., Trillo, M. P., & Goig, R. M. (2021). *La matriz DAFO: Un recurso en el contexto socioeducativo*. UNED - Universidad Nacional de Educación a Distancia. <https://elibro.net/es/ereader/uoc/173776>
- Richards, G. (2018). Cultural tourism: A review of recent research and trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 36, 12-21. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2018.03.005>
- Rius. (2020, gener 23). *L’art del falsificador*. Núvol. <https://www.nuvol.com/art/lart-del-falsificador-78967>
- Royal Academy of Arts. (2017). *Salon Series: Christian Levett, «Collector» in conversation with Christopher Le Brun PRA*. <https://www.royalacademy.org.uk/event/salon-series-christian-levett-in-conversation-with-christopher-le-brun-pra>
- Sainz de los Terreros, J. (2023, octubre 26). *Estrategias digitales del Museo del Prado. Redes sociales*. VII Jornada de Patrimoni Cultural: Comunicació i divulgació del patrimoni. https://www.youtube.com/live/a_yYzcsXu1o?feature=shared&t=10108
- Schofield, C. (2012, juny 19). Opening a new classical art museum in the post-1970 Convention Era. *ARCA*. <https://art-crime.blogspot.com/2012/06/opening-new-classical-art-museum-in.html>
- Shaheed, F. (2021). *Acciones culturales para impulsar la igualdad de género en las ciudades y los territorios*. CGLU - Comissió de Cultura. https://www.agenda21culture.net/sites/default/files/files/documents/es/report_9_-_cultural_policies_and_gender_equality_-_es_2.pdf
- Sheree. (2020, juny 24). Musée d’Art Classique de Mougins. *View from the Back*. <https://viewfromtheback.com/2020/06/24/musee-dart-classique-de-mougins/>
- Sotoca, H. (2024, febrer 21). *¿Conocías esta historia? ¿Y a la pintora Rosa Bonheur?* Instagram. <https://www.instagram.com/reel/C3nWGIpqKrM/>
- Soy Cámara #36. Per a què serveix la cultura?. El programa del CCCB | Vídeos | CCCB*. (2014, abril 26). <https://www.cccb.org/ca/multimedia/videos/soy-camara-36-per-a-que-serveix-la-cultura/216854>

- Squire, M. (2018). A passionate collector. *Minerva*, 29-2, 14-22.
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research* (p. xv, 175). Sage Publications, Inc.
- Tate. (s.d.-a). *Accessibility*. Tate. Recuperat 12 novembre 2023, de <https://www.tate.org.uk/visit/accessibility>
- Tate. (s.d.-b). *'Do Women Have To Be Naked To Get Into the Met. Museum?'*, *Guerrilla Girls, 1989*. Tate. Recuperat 3 novembre 2022, de <https://www.tate.org.uk/art/artworks/guerrilla-girls-do-women-have-to-be-naked-to-get-into-the-met-museum-p78793>
- Tate. (2022). *Touch Tours for All! – Tate Etc.* Tate. <https://www.tate.org.uk/tate-etc/issue-56-autumn-2022/touch-tours-for-all>
- The Art Collector. (2017, abril 26). *Profile of an art collector: Christian Levett*. The Art Collector. <http://www.theartcollector.org/profile-art-collector-christian-levett/>
- The Christan Levett Collection. (2017, octubre 6). *Giving a collectors talk at home with Frieze this morning, interviewed by Bruce Boucher ...* Instagram. <https://www.instagram.com/p/BZ6p0tMlorS/>
- The Christan Levett Collection. (2018, novembre 18). *Very honoured this evening to be asked to give a speech and open Q&A on antiquities collecting and the Mougjns Museum*. Instagram. <https://www.instagram.com/p/BqYT-7IIGfx/>
- The Christan Levett Collection. (2022a, setembre 17). *Three masterworks from the Levett Collection currently on loan to The Barberini Museum Potsdam, Berlin*. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CimZ39TMu4w/>
- The Christan Levett Collection. (2022b, octubre 22). *More loans from the Levett Collection, this time to the 'Passione Novecento' exhibition at the Palazzo Medici Riccardi in Florence*. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CkBowCMIoZS/>
- The Christan Levett Collection. (2022c, novembre 7). *New Levett Collection loan to Toledo Museum—Kay WALKINGSTICK (b. 1935) Native American, citizen of the Cherokee Nation*. Instagram. <https://www.instagram.com/p/Ckp19B0IIrf/>
- The Christan Levett Collection. (2022d, novembre 15). *I was the underbidder on Elaine de Kooning in tonight's evening sale at Sothebys*. Instagram. <https://www.instagram.com/reel/Ck9IreAImQH/>

The Christan Levett Collection. (2022e, novembre 16). *More loans from the Levett Collection, this time to the absolutely fantastic Helen Frankenthaler retrospective at the Kunsthalle Krems, Austria*. Instagram. <https://www.instagram.com/p/Cjw-BuIKvR/>

The Christan Levett Collection. (2022f, novembre 18). *In the viewing gallery and then in the sale room, purchased lot 1 in the Christie's NY evening sale*. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CIGXZGWO7mE/>

The Christan Levett Collection. (2022g, desembre 29). *At home with Helen Frankenthaler's 1977, 'Bending Blue', 274x213cm. ...* Instagram. <https://www.instagram.com/p/CmvigboIyhB/>

The Christan Levett Collection. (2023a, gener 14). *Friends of The Mougins Museum of Classical Art on a trip to Florence ...* Instagram. <https://www.instagram.com/p/CnYne35IYqx/>

The Christan Levett Collection. (2023b, febrer 11). *A fantastic tour by Iwona Blazwick OBE ...* Instagram. <https://www.instagram.com/p/CohJUYwIUks/>

The Christan Levett Collection. (2023c, abril 28). *Very privileged to be invited to the equality in art discussion panel ...* Instagram. <https://www.instagram.com/p/CrkkL9xIGck/>

The Christan Levett Collection. (2023d, maig 17). *Packed house last night for the launch of «Abstract Expressionism—The Women», a Levett Collection book ....* Instagram. <https://www.instagram.com/p/CsVXzZuo7oo/>

The Christan Levett Collection. (2023e, maig 19). *Jeff Koons enters the Levett Collection roll of honor today. ...* Instagram. https://www.instagram.com/p/CsbkD0_oEqa/

The Christan Levett Collection. (2023f, maig 26). *Happy to donate one of my Damien Hirst's last night which raised €1.2m at the Cannes Film Festival Amfar charity dinner ...* Instagram. <https://www.instagram.com/p/CstKZ2-ob6y/>

The Christan Levett Collection. (2023g, juny 3). *Christian Levett Collection loans at the Artizon Museum Tokyo last night for their 100-years of abstraction show. ...* Instagram. <https://www.instagram.com/p/CtAoud7p9zI/>

The Christan Levett Collection. (2023h, juny 24). *The book I produced regarding my women of abstract expressionist collection is now on JP Morgan's summer reading list ...* Instagram. <https://www.instagram.com/p/Ct4wW6No7oL/>

The Christan Levett Collection. (2023i, juliol 13). *Incredibly happy to be the lead private sponsor to the Flora Yukhnovich and Daniel Crews-Chubb at The Ashmolean Museum Oxford ...* Instagram. <https://www.instagram.com/p/CupE84eoVSS/>

The Christan Levett Collection. (2023j, juliol 19). *Carrie Mae Weems, Theaster Gates and Diane Arbus form a blockbuster line up of current exhibitions at The Luma Foundation Arles.* Instagram. <https://www.instagram.com/p/Cu4noG7IHq8/>

The Christan Levett Collection. (2023k, juliol 19). *Finally made it to the Women of Abstract Expressionist show in Arles, near Marseilles, France. ...* Instagram. <https://www.instagram.com/p/Cu4qeF8oj2z/>

The Christan Levett Collection. (2023l, setembre 10). *End of a fantastic week hosting the pre-eminent, Ellen Landau ...* Instagram. <https://www.instagram.com/p/CxAZhVHIaln/>

The Christan Levett Collection. (2023m, setembre 26). *Great to be the joint sponsor with @calliopearts_restoration of both the restoration, and the newly-opened exhibition of the restoration ...* Instagram. <https://www.instagram.com/p/CxqyBf4Ioj8/>

The Christan Levett Collection. (2023n, octubre 2). *A proud LEVETT COLLECTION moment, with my first loan to the Musée d'Orsay ...* Instagram. <https://www.instagram.com/p/Cx5Cg2doQfc/>

The Christan Levett Collection. (2023o, octubre 10). *In the studio last week with my great friend @marcquinnart ...* Instagram. <https://www.instagram.com/p/CyOsfkaInFT/>

The Christan Levett Collection. (2023p, novembre 7). *WILL THIS BE THE PAINTING THAT BREAKS THE ALL TIME RECORD FOR A FEMALE ARTIST AT AUCTION? ...* Instagram. <https://www.instagram.com/p/CzVyO6pOYJa/>

The Christan Levett Collection. (2023q, novembre 24). *So what did Levett buy in the NY auctions for @famm.mougins ...* Instagram. <https://www.instagram.com/p/C0BojlnIqpM/>

The Christan Levett Collection. (2023r, desembre 7). *Many thanks again to @christiesinc for hosting a second evening of classical art discussions ...* Instagram. <https://www.instagram.com/p/C0jWN8boVe5/>

The Christan Levett Collection. (2024a, març 23). *IMPORTANT: PLEASE UNFOLLOW @FAMM.MOUGINS AND PLEASE FOLLOW @FAMM_MOUGINS INSTEAD Our*

- first FAMM mouseum account was hacked ...* Instagram.
<https://www.instagram.com/reel/C42JjaLIN1f/>
- The Christan Levett Collection. (2024b, abril 2). *Very proud to be sponsoring «Legion—Life in the Roman Army», at the British Museum ...* Instagram.
<https://www.instagram.com/p/C5QCubliUhn/>
- The Christan Levett Collection. (2024c, abril 6). *The National Museum for Women in the Arts, Washington DC. The first, and still the only (until June 21st FAMM ...* Instagram.
<https://www.instagram.com/p/C5aULNzoGwR/>
- The Christan Levett Collection. (2024d, abril 11). *Fantastic visit to Florence this week from @katy.hessel currently the world's leading art author ...* Instagram.
<https://www.instagram.com/p/C5m9eZyIb8F/>
- The Christan Levett Collection. (2024e, abril 13). *Another amazing visit on Wednesday to The Levett Collection at my home in Florence. ...* Instagram.
<https://www.instagram.com/p/C5sNrYEo4eQ/>
- The Christan Levett Collection. (2024f, abril 18). *Fantastic to meet @ewa_juszkiewicz last night at the opening of her show ...* Instagram.
<https://www.instagram.com/p/C55dqUBo6wb/>
- The Christan Levett Collection. (2024g, abril 25). *@famm_mougins opening to the public June 21st #FAMM #FAMMMougins ...* Instagram.
<https://www.instagram.com/reel/C6LUNIEo6VU/>
- The Christan Levett Collection. (2024h, maig 9). *Super-interesting evening on Tuesday night @palazzostrozzi , being part of a roster of speakers on the technical background of collecting ...* Instagram. <https://www.instagram.com/p/C6vJxHvIimM/>
- The Christan Levett Collection. (2024i, maig 12). *I was extremely happy to be invited to sponsor this show at Tate Britain ...* Instagram. <https://www.instagram.com/p/C64a-DnINvn/>
- The Women's Art Collection.* (s.d.). The Women's Art Collection. Recuperat 2 juny 2024, de <https://womensart.murrayedwards.cam.ac.uk/>
- The world's oldest museums.* (s.d.). Recuperat 22 maig 2024, de <https://museums.eu/highlight/details/105317>

- UNESCO. (s.d.-a). *Culture* / UNESCO. Recuperat 1 novembre 2022, de <https://www.unesco.org/en/culture>
- UNESCO. (s.d.-b). *UNESCO - 1946-1981: First steps*. Recuperat 4 novembre 2022, de <https://ich.unesco.org/en/1946-1981-00308>
- UNESCO. (s.d.-c). *UNESCO - 1982 - 2000: De MONDIACULT a “Nuestra diversidad creativa”*. Recuperat 1 novembre 2022, de <https://ich.unesco.org/es/1982-2000-00309>
- UNESCO. (s.d.-d). *UNESCO - 2000 onwards and the drafting of the Convention*. Recuperat 3 novembre 2022, de <https://ich.unesco.org/en/2000-onwards-00310>
- UNESCO. (2002). *UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity: A vision, a conceptual platform, a pool of ideas for implementation, a new paradigm*. UNESCO Digital Library. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127162>
- UNESCO. (2021, juny 28). *Culture and Gender Equality*. Diversidad de las expresiones culturales. <https://es.unesco.org/creativity/policy-monitoring-platform/culture-gender-equality-study>
- Universitat Girona (Director). (2022, desembre 1). *Inauguració del Màster de Gestió Cultural UOC - UdG*. <https://www.youtube.com/watch?v=CwagJ4jclrs>
- Ville de Nice. (s.d.). *Musées et galeries*. Recuperat 3 juny 2024, de <https://www.nice.fr/fr/culture/musees-et-galeries>
- Von Joel, M. (2014). From here to antiquity. *state-media*, 19-25.
- Wikipedia. (2022). Femen. En *Wikipedia*. <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Femen&oldid=1129649193>
- Williamson, P. (2014, octubre 24). *Private Collection Now Forms One of France’s Top Museums*. SeeAntibes.Com. <https://www.seeantibes.com/events/news/private-collection-now-forms-one-of-s-top-museums-676833>
- WOMARTS. (2020, març). *State of the Arts Report about the situation of women artists and professionals in the Cultural and Creative Industries sector in Europe*. <http://www.womarts.eu/state-of-the-arts-report/>
- Women down the Pub—Kvinder på Værtshus*. (s.d.). Recuperat 4 gener 2023, de <http://womendownthepub.blogspot.com/>
- Woolf, V. (1928). *A Room of One’s Own*. <https://gutenberg.net.au/ebooks02/0200791h.html>

XIII Jornada de Pedagogia de l'Art i Museus. (2016, juny 6). *ART, EDUCACIÓ I GÈNERE*.

MAMT PEDAGÒGIC - Diputació de Tarragona.

<https://www.dipta.cat/mamtpedagogic/xiii-jornada-de-pedagogia-de-lart-i-museus-1>

8 Annexos

8.1 Llista d'abreviacions

FAMM: Femmes Artistes du Musée de Mougins, inauguració 21 de juny del 2024

ICOM: International Council Of Museums

IAWM: International Association of Women's Museums

MACM: Musée d'Art Classique de Mougins, en funció del 06/2011 al 08/2023

Md'A: Museu d'Art de Girona

MMAVE: Museo de Mujeres Artistas Visuales en España

MoMA: Museum of Modern Art

MUMA: Mujeres Mexicanas en Artes Visuales

NMWA: National Museum of Women in the Arts

UNWTO: United Nations World Tourism Organization

8.2 Llista de taules i figures

	pàg
Figura 1 : Percentatge d'exposicions inclusives de dones (2007-2014), de WOMARTS (2020: 48)	15
Figura 2 : Ubicació geogràfica de Mougins. (<i>Biens dans ma ville, s.d.</i>)	26
Taula 1 : Taula d'instruments	17
Taula 2 : Comparació dels museus dedicats a artistes que són dones triats. Elaboració pròpia	21
Taula 3 : FAMM – Debilitats, Amenaces, Fortaleses, Oportunitats	23

ANNEX

8.3 Entrevista amb Laurence Bongiovanni

El dia 21 de maig de 2024 vaig trucar a l'oficina de turisme on Laurence Bongiovanni em va contestar. Hi havia un constant anar i venir de turistes que havia d'atendre. En un principi no volia concedir-me una entrevista degut a la temporada alta que havia començat. Li vaig proposar que ella respongui a un petit qüestionari, dissenyat d'una manera que seria ràpid a contestar, i que serviria com a base de la entrevista telefònica. Li vaig assegurar que procuraria de fer una entrevista d'uns 30 minuts màxim. Finalment, L. Bongiovanni molt amablement em va concedir l'entrevista el dia 29 de maig a les 14h. Durant l'entrevista, ens referíem a l'enquesta. Li vaig demanar que expliqui les seves respostes amb més detall i profunditat. La conversa no es va gravar.

A continuació es presentaran els meus apunts de la conversa amb L. Bongiovanni primer en català, llavors en francès, seguit per els resultats del qüestionari.

Apunts de la conversa telefònica amb L. Bongiovanni (Català, traducció amb ChatGPT revisada per D. Pohl i I. Pujolar)

(pregunta qüestionari)

(resposta qüestionari)

(resposta oral L. Bongiovanni)

(pregunta qüestionari) Nombre de museus i galeries a Mougins

(resposta qüestionari) 33

Nombre de turistes per any que visiten Mougins

entre 18000 i 21000

Nombre mitjà de pernотacions de turistes a Mougins

No mesurat

Nombre de turistes diaris a Mougins

de 30 a 100 persones per dia

L'oficina de turisme havia tingut relacions estretes amb el MACM.

(resposta oral L. Bongiovanni)

Hi havia i hi haurà coordinació entre el MACM/FAMM i l'oficina de turisme. Nosaltres estem en contacte amb la premsa, amb periodistes.

A l'oficina de turisme, hem venut productes del MACM/FAMM.

Organitzem visites guiades, sobretot per a les exposicions sobre Picasso, però també d'altres. I això

continuarà.

[L'oficina de turisme havia promocionat les activitats del MACM.](#)

Fem promoció de Mougins sobretot quan anem a les fires de turisme.

A l'oficina, donem als turistes informació sobre Mougins, el museu, i naturalment també sobre la regió.

[L'oficina de turisme fa difusió d'informació sobre el FAMM.](#)

La difusió es fa al lloc web i en els fulletons turístics, també a través dels nostres canals de xarxes socials.

[Les autoritats de Mougins han donat suport a la creació del FAMM.](#)

Hi ha projectes de cooperació entre l'ajuntament, el departament de turisme i l'oficina de turisme pel que fa al FAMM en el futur. Tots treballem en cohesió.

Utilitzem el nostre lloc web per a la promoció de les exposicions.

[Mougins com a destinació turística té un impacte positiu en la capacitat del FAMM per atreure visitants.](#)

L'oficina de turisme de Mougins té tres eixos:

- La gastronomia i art de viure
- Esport i natura
- Cultura i patrimoni – els museus d'art

Hi ha un nou centre d'art i un nou centre de fotografies a Mougins.

[La presència de diversos museus i galeries a la regió permetrà al FAMM atraure visitants.](#)

Totalment. Picasso va viure 12 anys a Mougins. És per això que hi ha artistes que s'han establert a Mougins. Això dona un impacte cultural. Els turistes venen regularment. El FAMM atraurà encara més gent. És pel tema, les dones artistes.

[La presència de diversos museus i galeries a la regió permetrà al FAMM atraure visitants.](#)

El FAMM és un gran museu. Cal almenys una hora per visitar el FAMM. Els altres dos museus són més petits, la visita és força ràpida. Per tant, es poden visitar dos museus d'una tirada.

I a Mougins, es pot combinar la visita al museu amb un àpat als restaurants.

[El FAMM estarà ben integrat a la comunitat local.](#)

El FAMM és molt esperat. Hi haurà una comunicació fluïda entre l'oficina i el museu. El museu serà molt ben acollit.

El fet que el museu estigui dedicat a les dones tindrà un gran impacte.

[El FAMM atraurà un nombre de visitants comparable al del MACM.](#)

Sí. Hi ha moltes obres. Segurament tindran obres inèdites.

Però cal veure si seran capaços de mantenir també aquest efecte sorpresa com el MACM.

[Els museus de Mougins han de ser necessàriament sostenibles, inclusivament, accessibles.](#)

[Les mateixes normes s'apliquen tant als museus privats com als museus públics.](#)

Hi ha normes per als museus, ja en fer la construcció, les regulacions són importants. Si no seguim les regulacions, no tindrem el permís de construcció.

(D. Pohl) Moltes gràcies per l'entrevista, moltes gràcies pel seu temps.

De res. Bona sort amb el seu màster.

Apunts de la conversa telefònica amb L. Bongiovanni (en francès)

(pregunta qüestionari) Nombre de musées et galeries à Mougins

(resposta qüestionari) 33

Nombre de touristes par ans qui visitent Mougins

entre 18000 à 21000

Nombre moyen de nuitées de touristes à Mougins

Non mesuré

Nombre de touristes journaliers à Mougins

de 30 à 100 personnes par jour

L'office de tourisme avait eu des relations étroites avec le MACM.

(resposta oral L. Bongiovanni)

Il y avait et il y aura de coordination entre le MACM/FAMM et l'office du tourisme. Nous, on est en contact avec la presse, avec des journalistes.

Dans l'office du tourisme, on a vendu des produit du MACM/FAMM.

On organise des visites guidés, surtout pour les expositions sur Picasso, mais aussi d'autre. Et ça va continuer.

L'office de tourisme avait promotionné les activités du MACM.

On fait de la promotion de Mougins surtout quand on va aux salons.

À l'office, nous donnons aux touristes des informations de Mougins, du musée, et naturellement aussi de la région.

L'office de tourisme fait de la diffusion d'informations sur le FAMM.

La diffusion se fait sur le site web et dans les brochures touristiques, aussi à travers nôtres canaux de médias sociaux

Les autorités de Mougins ont apporté leur soutien à la création du FAMM.

Il existe des projets de coopération entre la mairie, le département du tourisme et l'office du tourisme en ce qui concerne le FAMM à l'avenir. On travaille tous en cohésion.

On utilise notre site internet pour la promotion des expositions

Mougins en tant que destination touristique a un impact positif sur la capacité du FAMM à attirer des visiteurs.

L'office de tourisme de Mougins a trois axes :

- La gastronomie et art et vivre
- Sport et nature
- Culture et patrimoine – les musées d'art

Il y a en nouveau centre d'art et un nouveau centre de photographies a Mougins.

La présence de plusieurs musées et galeries dans la région permettra au FAMM d'attirer des visiteurs.

Tout à fait. Picasso a vécu 12 ans à Mougins. C'est pour ça qu'il y a des artistes qui se son installé a Mougins. Ça donne un impacte culturel. Les touristes viennent régulièrement. Le FAMM attirera encore plus de monde. C'est pour le sujet, les femmes artistes.

La présence de plusieurs musées et galeries dans la région permettra au FAMM d'attirer des visiteurs.

Le FAMM - c'est un grand musée. Il faut au moins une heure pour visiter le FAMM. Les deux autres musées son plus petits, la visite est assez rapide. Donc on peut faire deux musées du coup.

Et à Mougins, on peut combiner la visite du musée avec un repas aux restaurants.

Le FAMM sera bien intégré dans la communauté locale.

Le FAMM est très attendu. Il y aura une communication fluide entre l'office et le musée. Le musée va être très bien accueilli.

Le fait que le musée soit dédié au femme, ça va avoir fortement un impacte.

Le FAMM attirera un nombre de visiteurs comparable à celui du MACM.

Oui. Il y a beaucoup des œuvres. Surement ils vont avoir des œuvres inédites.

Mais à voir s'ils sont capables de tenir aussi c'est effet de surprise comme le MACM.

Les musées de Mougins doivent impérativement être durable, inclusifs, accessibles.

Les mêmes règles aplis aux musées privées autant que les musées publiques.

Il y a des normes pour les musées, déjà quand on fait la construction, les régulations son importants. Si on suive pas aux régulations, on n'aura pas le permis de construction.

(D. Pohl) Merci beaucoup pour cet entretien. Je vous remercie pour votre temps !

Je vous en pris. Bonne chance avec votre master.

Enquesta amb respostes de L. Bongiovanni

MACM et FMM et Mougins

Nombre de musées et galeries à Mougins

33

Nombre de touristes par ans qui visitent Mougins

entre 18000 à 21000

Nombre moyen de nuitées de touristes à Mougins

Non mesuré

Nombre de touristes journaliers à Mougins

de 30 à 100 personnes par jour

Le Musée d'Art Classique de Mougins (MACM), maintenant fermé

Veuillez indiquer votre degré d'accord avec les affirmations suivantes en utilisant une échelle de 1 à 5, où 1 signifie « pas du tout d'accord » et 5 signifie « tout à fait d'accord »

L'officine de tourisme avait eu des relations étroites avec le MACM.

pas du tout d'accord   1   2   3   4   5   tout à fait d'accord

L'officine de tourisme avait promotionné les activités du MACM.

pas du tout d'accord   1   2   3   4   5   tout à fait d'accord

Femme Artiste Musée de Mougins (FAMM) – le nouveau musée qui ouvrira le 21 juin de 2024

L'office de tourisme fait de la diffusion d'informations sur le FAMM

- sur son site web
- dans leurs brochures touristiques
- à travers leurs canaux de médias sociaux
- Autres
- Other: salon

Les autorités de Mougins ont apporté leur soutien à la création du FAMM.

1   2   3   4   5

pas du tout d'accord   tout à fait d'accord

Il existe des projets de coopération entre la mairie, le département du tourisme et/ou l'office du tourisme en ce qui concerne le FAMM à l'avenir.

1   2   3   4   5

pas du tout d'accord   tout à fait d'accord

Mougins en tant que destination touristique a un impact positif sur la capacité du FAMM à attirer des visiteurs.

1   2   3   4   5

pas du tout d'accord   tout à fait d'accord

La présence de plusieurs musées et galeries dans la région permettra au FAMM d'attirer des visiteurs.

1 2 3 4 5

pas du tout d'accord   tout à fait d'accord

Le FAMM sera bien intégré dans la communauté locale.

1 2 3 4 5

pas du tout d'accord   tout à fait d'accord

Le FAMM attirera un nombre de visiteurs comparable à celui du MACM.

1 2 3 4 5

pas du tout d'accord   tout à fait d'accord

Les musées de Mougins doivent impérativement être

- durables
- inclusifs
- accessibles
- Autres
- Other: _____

Les mêmes règles applis aux musées privées autant que les musées publiques

Oui

Non

Commentaires

Je vous remerci pour votre collaboration!